

A zilahi rovásfeliratos Tuhutum emlékmű története

Írta: Friedrich Klára

Fadrusz János:
Tuhutum emlékmű

<https://kepeslapok.wordpress.com/2013/01/02/zilah/>

Alapgondolat Fadrusz János szobrászművésztől:

„Írhat itt Magyarországon akárki holtig bántalom nélkül akármit, akármilyen betűvel, vagy akármilyen betűről, legyen az görög, latin, örmény, orosz; de merjen csak magyar betűről írni, okvetlenül meghurcolják, kigúnyolják és pedig vizsgálás nélkül, a fő dolog az: hogy rögtön le! ...mert nem a világpolgárság a nemzet ereje, hanem a nemzeti erők fejlesztése... Hát mondjanak, a mit akarnak, lásson ki-

ki a maga útjára, de ha itt mindenki tehet, a mit akar, bántalom nélkül, akkor én is megkövetelem magamnak azt a jogot, hogy mint magyar ember a magyar őskort kutathassam, és a míg lélek lesz bennem kutatom is, de nem szócsatákban, hanem az életben.”

(Budapesti Hírlap, 1902. dec. 31, 358. szám.)

Tartalomjegyzék

1. Két emlékmű Zilahon **2.** oldal
2. Somogyi, a fekete bárány **3.** oldal
3. A nagy hármas: Fadrusz, Király, Tar **5.** oldal
4. Az emlékmű avatása **8.** oldal
5. Milyen madár a zilahi turul? **9.** oldal
6. Az Akadémia felháborodik és Bizottságot hoz létre **12.** oldal
7. Tar Mihály és fia vallatása – megfélemlítés **14.** oldal
8. Négy temetés, alságos koszorúkkal **22.** oldal
9. Ami nem fájt sem a korabeli lakájmédiának, sem az Akadémiának **29.** oldal
10. A Tuhutum emlékmű romjai **32.** oldal
11. Feltámadás – a turul visszaszáll **33.** oldal
12. Zilah város nevének eredetéről **38.** oldal
13. Táltos ének - rovásírással **40.** oldal
14. Szakirodalom, Jegyzetek **45.** oldal

1. Két emlékmű Zilahon

1902. szeptember 18-a emlékezetes nap volt mind Zilah város polgárai, mind felvidéki származású nagy szobrászművészünk, Fadrusz János életében. Ezen a napon az ő két gyönyörű, a Kárpát-medencei műalkotásokat gazdagító szobrának avatása történt. Az egyik annak állít emléket, amikor báró Wesselényi Miklós 1848-ban felszabadítja jobbágyait. Szoborsors: 1935 - ben a románok

lerombolják, talapzatáról bivalyokkal elhúztatják a gyönyörű, szintén Fadrusz tervezte kovácsoltvas kerítéssel, lámpásokkal együtt. 1942-ben a bécsi döntés után újból felállítják, a kovácsoltvas kerítés és a lámpások nélkül, mert azok eltűntek. 1945 után több évre körüdeszkázzák. 2020-ban javítják, felújítják, a kerítés a lámpásokkal azonban még mindig nem került elő.

Fadrusz János:

Wesselényi Miklós szobra

<https://kepeslapok.wordpress.com/2013/01/02/zilah/>

Wesselényi-szobor.

Üdvözlét Zilahról.

Seres Samu kiadása, Zilah.

De itt most ebben a sorozatban a másik Fadrusz alkotás kap főszerepet, a Tuhutum emlékmű, mégpedig rovásfeliratai miatt. Tuhutum (Tétény) a hét vezér egyike, Anonymus Gesztájában is többször szerepel. A 22. részben írja Anonymus, hogy Tuhutum és fia, Horka elértek Zilahig, majd tovább haladva csatlakoztak Szabolcshoz és Tas-hoz. A szobor tehát annak az időszaknak állít emléket, amikor Tuhutum vezér Zilahban tartózkodott.

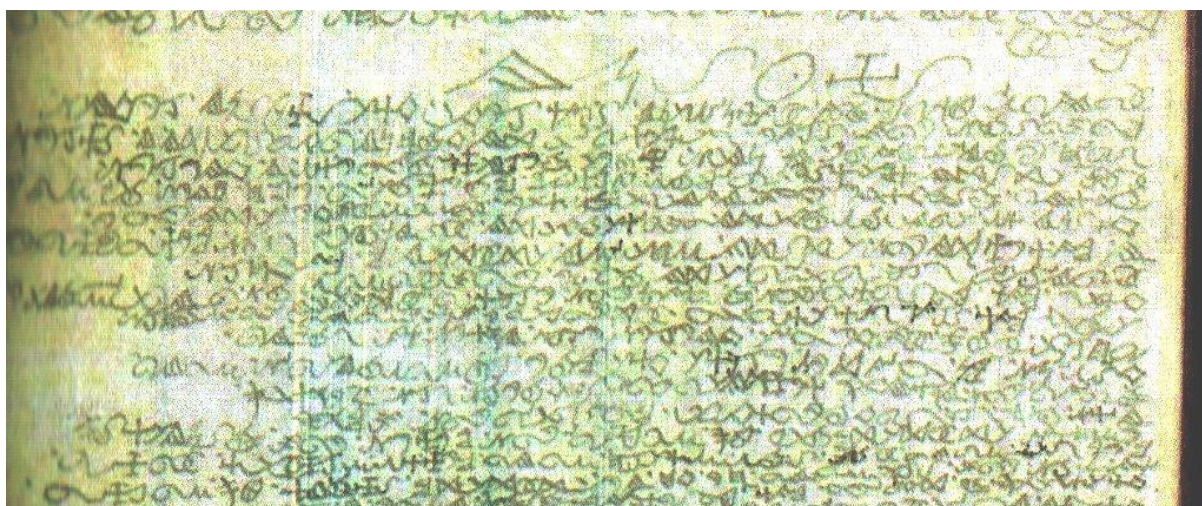
2. Somogyi, a fekete bárány

Az emlékmű rovásfeliratainak története azonban jóval a felavatása előtt kezdődött, mégpedig 1870-ben. Ebben az évben Somogyi Antal

(1811 - 1885), a régi könyvek gyűjtője, a szatmári 12 pont szerzője, 1849-es halálraítélt hazafi, Bécsben megvette Cicero (római filozófus, író, Kr. e. 106 - Kr. e. 43) egy 1582-ben kiadott művét.

Somogyi Antal ebben a 16. századi könyvben a jegyzetelésre szánt üres lapokon 80 rovással írt „hegedűs éneket”, regősök, táltosok verseit találta, amelyek Hunortól, Magyarától a mohácsi vészig ősainkról, a vezérek koráról, Árpád-házi királyainkról szólnak és még néhány verset a 16. vagy 17. századi *Komáromi Énekes Könyvből* is. A regősök nevei: Hátszegi Pál, Zalai Péter, Székely Lajos, Pécsi Vitéz Mihály. Több vers alatt csak **H** betű van, ami a *Hegedűs* szót jelenti. Ezeket az első bejegyzés szerint a Halom nemzetségű **Kova Áron** diák gyűjtötte és írta bele rovással a Cicero kötetbe, ezért Somogyi elnevezte Kova Áron könyvének.

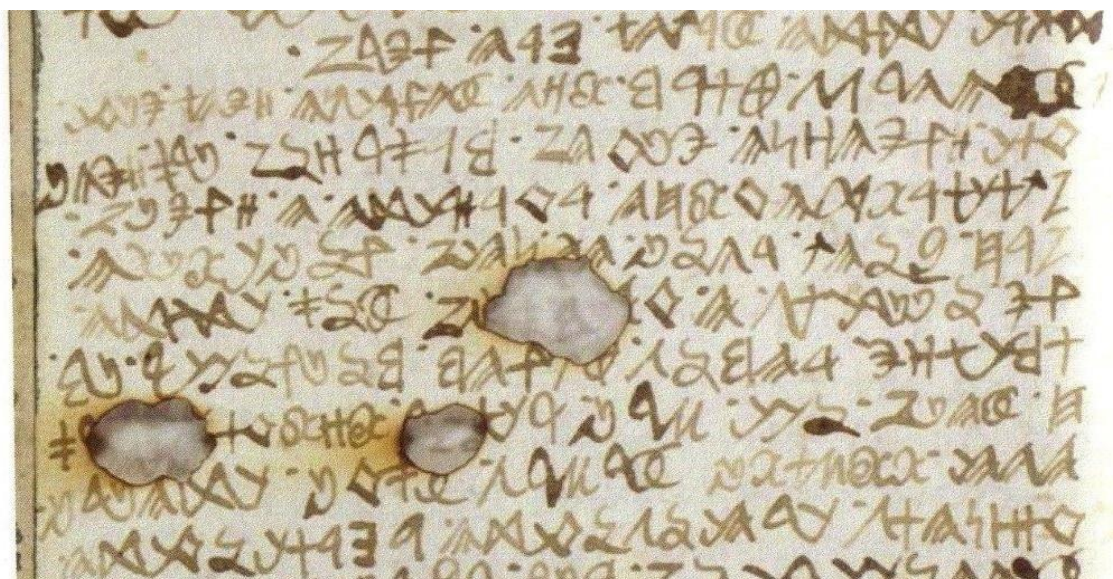

*Kova Áron diák írása a Cicero kódexben: Erdélyről
(részlet Mandics György könyvéből)*

A verseket Somogyi Antal átírta latin betűre és 1873-ban Aradon kiadta *Régi magyar énekek* címmel. Ezek között már szerepel az a hat táltos ének, amely majd Fadrusz János pogány oltárára kerül, bár nagy szobrászunk nem ebből a kötetből ismerte meg ezeket. Miután a magyar művelődéstörténet egy fontos emlékééről volt szó, a Tudományos Akadémia nyelvvel és irodalommal foglalkozó egyes képviselői azonnal ráfogták az 1848-as hősré, hogy ő hamisította, írta

be a rovásos részeket a Cicero Kódexbe. Somogyi még több rovásbeírásos könyvet gyűjtött össze, ezeket a névrokona, Somogyi Károly püspök által alapított szegedi könyvtárnak ajándékozta. Mandics György foglalkozik feldolgozásukkal, már öt kötete jelent meg erről.

Annak a könyvnek a címe, amelyből Fadrusz János a hat táltos éneket vette: Karacsay Kódex. Ez is Somogyi Antal rovásbeírásos gyűjteményéhez tartozott. Két 16-17. századi jogász könyvébe befűzött üres jegyzetlapokra írták, 68 oldalon 54 verset. Somogyi ezt a könyvet Karacsay Clemence erdélyi grófnőnek ajándékozta 1884 táján, mivel gyakori vendég volt nála és férjénél, lovag Rodakowsky József, nyugalmazott cs. és kir. lovassági tábornoknál.

*Karacsay Kódex: az Erdélyről című táltos vers részlete
(Mandics György könyvéből)*

3. A nagy hármás: Fadrusz, Király, Tar

A Karacsay kódex később Dadai Király Pálhoz került. Ő több neves gimnázium, majd a Budapesti Állami Tanítóképezde magyar nyelv és

irodalom tanára volt és a rovásírás tisztelője, kutatója, leleteinek gyűjtője. 1888 márciusában az Országos Régészeti és Embertani Társulat gyűlésén bemutatta rovás gyűjteményét, többek között a Karacsay grófnőről elnevezett könyvet is. Elmondta, hogy a benne lévő rovásírás több kéz munkája, nyelvezete 16-17. századi, sok ősmagyar szóval.

Fadrusz János, aki a Tuhutum emlékmű pogány oltárára szöveget keresett, először Anonymus leírását akarta rávésetni, amikor Tuhutum átkel a Meszes hegység hágóján (Szilágy megye). Megismerve a Karacsay kódexet, megkereste Király Pált, és a kódexből választott hat éneket.

Czirják Károlytól, a maroshévízi Urmánczy Nándor Egyesület elnökétől megkaptam Hegyesi Vilmos kolozsvári hírlapírónak a *Magyar Polgár*-ban 1902. szeptemberi 24-én közölt cikkét, ebben Fadruszt idézi: *„Kerestem tehát olyan ódon betűformákat, amelyek legjobban illenének e régi történethez. Kerestemben akadtam rá Király Pál ősmagyar gyűjteményére, és a Karacsay Kódex gyönyörűsége, régi hegedűs énekeire...”*

A Fadrusz János által kiválasztott hat táltos éneket a Somogyi Antal által 1870-ben vásárolt Cicero kódex és a későbbi Karacsay Kódex is tartalmazza rovásírással. A két megjelenés között több kisebb különbség van. A Cicero kódexben a verseknek külön sorban álló címe van a következő sorrendben: TÚZRÜL, FÖLDRÜL, VÍZRÜL, LEBEGŐRÜL (Levegőről), ISTENRÜL, ezek egymás után, majd kb. 10 verssel később az ERDÉLYRÜL. Továbbá a Cicero kódexben az ERDÉLYRÜL **c. ének** négy sorral hosszabb, mint a Karacsay kódexben.

A Karacsay Kódexben a versek külön cím nélkül a következő sorrendben jelennek meg: ISTENRŐL, TÚZRŐL, FÖLDRŐL, VÍZRŐL, LEBEGŐRŐL (Levegőről), majd nyolc oldallal később az ERDÉLYRŐL. Egy másik különbség, hogy a Cicero Kódexben a táltos neve: Kátár, a Karacsay Kódexben Kádár. Ez is bizonyíték, hogy nem Somogyi

hamisította a szövegeket. Mivel az eredeti forrásban, a Magyar Énekek-ben is Kátár van, bizonyára ez a helyes. Szerintem ez a Kátár, azonos Kattar kánnal, aki a Tárih - i Üngürüsz-ben Hunor rokona és fővezére.

Itt most csak az *Erdélyről* c. versből másolok részleteket, ahogyan a <http://turulzilah.fw.hu/> honlapon megjelent.

*„Hallgass fiam, öreg hegedüstül régi éneket, kit Erdélyről éneklek.
Magyarok nagy régen Szčitiábúl közül akarátul el-eredének,
Száz nyolc ágon le-ültek Dontónél, de onnat-is el-kelenek
(mint-) Hogy Turul intire Álmos a fejedelem mondotta: nem ez helenk;
ott van Átila örökiben nagy legelet bőviben, havas hegyeken tulnan,
.....
Lelik ott szép rakonaikot; maradtanak egyembe;
Nevezik Tuhutumot fő-vajdának mindenek nagy örültire.
Mend szereti vala, (mint-) hogy erős vitéz vala,
Mend-is védheti vala, hada ig sok nagy népe vala
Ezen-képen lén Tuhutum erdéli vajda.”*

Fadrusz János tehát kiválasztotta a Tuhutum emlékműre a hat táltos verset a rovással írt Karacsay Kódexből. Mégsem a kódex rovásbetű formáival kerültek a versek a szoborra.

Itt lép színre a harmadik főszereplő, Tar Mihály. A Békés megyei Csorváson* született 1851-ben és 1938-ban hunyt el Omoron. Temes vármegyei, omori gazdálkodó, a rovásírás ismerője, korabeli terjesztője. Szerette a könyveket, Omoron rajta és a papon kívül nem sok embernek voltak könyvei.

*Több forrásban a csorvási születési hely van. A Történelmi és Régészeti Értesítő 1902-ben Temesváron kiadott kötetében, a Tarral készített jegyzőkönyv alapján Békés-Gyulán született 1851. január 27-én. Vallása: Evangélikus református. (Az adatért köszönet Varga Mártának)

1901. decemberében Sinoros Szabó Sándor, Király Pál növendéke a Tanítóképzőben, a karácsonyi szünet idején Omorra utazott, hogy meglátogassa a református tanítót és érdeklődött, hogy vannak-e régi könyvei valakinek a faluban.

Tar Mihályhoz mentek, akinek könyves ládjában sok régi könyv és újság volt felhalmozva, pl. a kun Miatyánk, kun betűkkel. Ekkor mutatta meg a rovásírást is Sinoros Szabónak, mondván, hogy azt atyjától, nagyatyjától tanulta. Sinoros kért egy rovás ábécét és hazatérve, átadta Király Pálnak, aki 1902 májusában rovásírásos levelezésbe kezd Tar Mihállyal.

Király és Fadrusz elhatározzák, hogy nem a Karacsay kódex gömbölyded, nehezen véshető betűi kerülnek az emlékműre, hanem Tar egyenes szárú betűi. Ezért a Karacsay kódex rovásbetűit Király Pál átírja latin betűre és augusztus 10 -én Omorra utazik Tarhoz. Sok régi szittyai írást visz neki és a Karacsay kódexből a latin betűre átírt 6 táltos éneket. Ebből kettőt Mihály, négyet a fia, István a juhász elődeiktől tanult betűkkel írták vissza rovásra, így ezt vésette Fadrusz a Zilahon felállítandó Tuhutum emlékmű talapzatára.

4. Az emlékmű avatása

A már említett Wesselényi szoborral együtt, 1902 szeptember 18-án avatták fel Tuhutum, azaz Tétény vezér rovásos, turulos emlékművét. Öt év telt el azóta, hogy 1897 július 1-én Fadrusz János aláírta a szerződést a Wesselényi szobor elkészítésére, továbbá vállalta, hogy ingyen elkészíti egy millenniumi emlékmű tervét és a kivitelezéssel kapcsolatos feladatokat. Ebből a felajánlásból született a zilahi Tuhutum emlékmű, amelyet Fadrusz pogány oltárnak nevezett.

Az emlékmű a Királyi Törvényszéki Palota elé került egy frissen kialakított parkba, ezt a helyet Szikszai Lajos alispánról, 1848-as forradalmárról, királyi tanácsosról nevezték el, aki 1896-ban javasolta egy millenniumi emlékmű létrehozását. A Törvényszéki

Palotáról 1907-ben készült fényképen szépen látszik a szobor elhelyezése.

Az emlékmű leírása: a bronzból készült madár szobra egy négyzetes alapú, felfelé keskenyedő oszlopon áll (obeliszk). A madár alatti részen dombormű fut körbe szalagszerűen. A madár előtti részlet Tuhutum – Tétény vezért ábrázolja, amint lándzsáját a honfoglalás jelképeként a földre üti. A két oldalsó dombormű magyar harcosokat ábrázol. A hátsó részlet magyaros díszítésű, tulipánokkal vagy gránátalmákkal.

Ezek alatt van mind a négy oldalon a hat táltos ének a Karacsay kódex-ből. Ezek alatt mind a négy oldalon két-két lándzsán lókoponya van. Az egész emlékmű három és fél – négy méter közötti magasságú.

Az avatásokról készült régi fényképeken látható, hogy mindkét szobornál szívmelengetően hatalmas tömeg van. Ezen a napon, tehát 1902. szept. 18-án Fadrusz Jánosnak egy írása is olvasható volt a *Szilágy* c. hetilapban, ebből egy fontos mondat: *„Kitudódott, hogy a rovás – írás nem csak emlék, de való eleven kincse a nemzetnek s még maig is él a magyar nép között és hibátlanul föntartja eleink ősi kulturáját.”*

5. Milyen madár a Zilahi turul?

Itt a szobor leírásánál szeretnék kitérni a madár fajtájára. A magyarok turulmadarát általában a kerecsensólyommal azonosítják. Kézai Simon a 13. században írta, hogy *„Etele (Attila) király címere, amelyet pajzsán szokott hordani, egy madárhoz hasonlított, amelyet a magyarok turulnak hívnak, fején koronával. Különbö a hunok is, egész Géza herceg koráig (Géza fejedelem), amíg maguk közösen kormányozták magukat, ezt a címet viselték harcban.”* A Képes Krónikában Attilát, Álmost, Árpádot turulos pajzzsal ábrázolják.

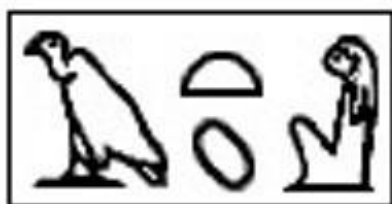
Szakács Gábor újságíró, rovásírás kutató beszélgetést készített Dr. Déri Jánossal a hortobágyi Madárkórház alapítójával és igazgatójával. Egyik kérdése: „A kerecsenről azt tartják, hogy az ősmagyarok szállásterületein honos. Igaz lehet?

Dr. Déri János válasza: „A mondabeli turulmadár az altáji kerecsen... A mondára visszatérve, a kerecsen Ázsiában mindenütt megtalálható, ahol füves puszták vannak. A Kárpát-medencétől nyugatabbra, északabba, délebbre viszont nincs, elterjedési területe valóban itt ér véget”. (Vadmadarak kórháza, Magyar Demokrata, 2015. július 1.)

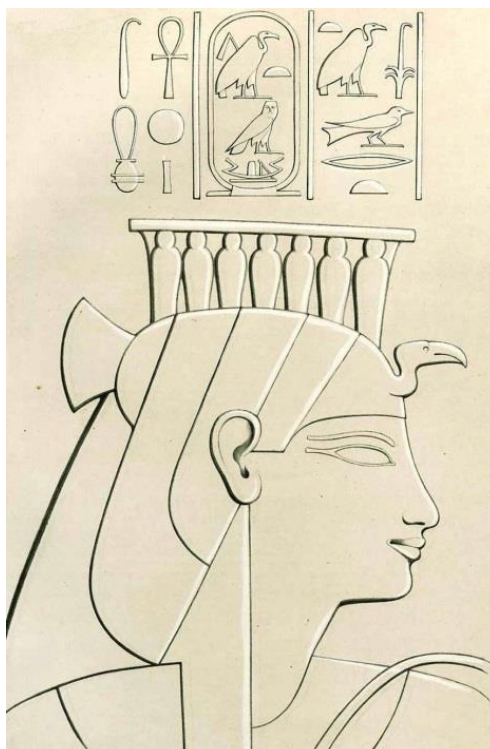
Fadrusz János madarának fajtája sok fejtörést okozott, többen a saskeselyűnek határozzák meg, a *Turul visszaérkezése Zilahra* c. filmben is ez hangzik el. Valóban keselyű, de miért választotta Fadrusz ezt a változatot sólyom helyett? Erre egyik tanulmányában találtam választ, amely a szobor avatás évében, az 1902-es év végén jelent meg a Budapesti Hírlap december 25-i számában.

Fadruszt nagyon érdekelte a rovásírás eredete, rokonsága.

Olaszországi útja alatt alaposan foglalkozott a régi etruszk területek felirataival, másolta, rendszerezte őket, ennek alapján állapította meg az etruszk és a magyar rovásírás rokonságát. Kereste a közös őst és ezt az egyiptomi hieroglif írásban találta meg. Ebből következően Egyiptom ősi műveltségével, ősi isteneivel is foglalkozott. Az egyiptomi anyaistennőt, **Mut**-ot keselyűként is ábrázolták. A keselyű Mut jelképe. Mut nevének hieroglif jele egy keselyű; ez a jel – ahogyan a Mut név – anyát is jelentett egyiptomi nyelven. Egyúttal az **A** hang hieroglif jele is egy keselyű. Ezt írja a Mitológiai Ábécé: *Az Ámon-Ré isten feleségeként tisztelt MUT istennő... a Nap anyjaként is szerepel. Eredeti alakját a nevét jelentő keselyű személyesíti meg.* (1970/101.)

Mut neve hieroglif írással, a keselyűvel

Más nevezetes anyák ábrázolásánál is használták a keselyű hieroglifát és jelképet. III. Amenhotep jelentős fáraó édesanyja, Mutemwia királyné képén hieroglifaként (a felső sorban két keselyű) és fejdíszként is megjelenik.

A kép forrása:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Vulture-Mut_\(hieroglyph\)#/media/File:Mutemwiya.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Vulture-Mut_(hieroglyph)#/media/File:Mutemwiya.jpg)

Mindez nem zárja ki, hogy Fadrusz madarát, ahogyan azt már megszoktuk és megszerettük, továbbra is Zilahi turulnak nevezzük.

Még hozzáteszem, hogy mivel az **A** hang hieroglif jele egy keselyű, Fadrusz János a rovás **A** betűt ebből vezette le. Valóban jól vette észre, a keselyű erős csőre és hosszú nyaka **A** rovásbetűt formáz. Kutatásaim szerint azonban a rovásbetűk már a Tordos-Vinca műveltségben, az újkőkorban léteztek, tehát az egyiptomi írásnál jóval korábban, de ez a tanulmány most nem erről szól. Feltűnő Mut anyaistennő neve és a német Mutter (anya) szó közötti hasonlóság is. Ennek bővebb kifejtése szintén nem ide tartozik.

6. Az Akadémia felháborodik és Bizottságot hoz létre

Fadrusz János megállapításának, hogy a rovásírás *„még maig is él a magyar nép között és hibátlanul fõntartja eleink õsi kulturáját”*, sajnos nem mindenki örült, hiszen így veszélybe került az írástudatlan, nomád, nyershúst a lova hátáról evõ, nyelvét a finnugorságtól elcsenõ, besenyõktõl a Kárpát-medencébe üldözött magyarság akadémiai teóriája. Az emlékmű avatás hatására ugyanis nagyon megnõtt régi írásunk iránti érdeklõdés, sokan kezdtek rovás emlékek felkutatásába.

A lelkes hangulatot Tóth Béla újságíró (1857-1907) törte meg, aki az Akadémiáig futott árulkodva és vizsgálatot követelve a *„nagy kavarodás, félrevezetett közönség, mesterségesen szított lelkesedés, szégyenletessé fajuló ügy”* miatt. Ez a Tóth Béla már egy 1899-ben megjelent, *Magyar ritkaságok* c. sok tévedést tartalmazó könyvében is kirohant több rovás emlék ellen, hamisítványnak nevezve azokat. Különösen Somogyi Antalt bírálta, *sületlenségnek* nevezve a Somogyi által kiadott *Régi magyar énekek*-et, amely eredeti forrása volt a Tuhutum emlékműre vésett verseknek. *Lázás állapotú elmeszüleménynek* nevezi Somogyi egyik írását, halála után is gyalázva az 1848-49-es halálraítéltet.

Ez egyúttal a támadások gyökere, oka, hiszen a Habsburgok nem túrhették, hogy egy általuk veszélyesnek és halálra ítélt embernek még elhunytja után is, bármilyen köze legyen az ünnepléshez. Az avatásra összegyűlt sok jó magyar ember lelkesedése is felszította amúgy is örökösen parázsló gyanakvásukat. A Tudományos Akadémia nyelvészettel foglalkozó részlege pedig kapva kapott a magyar õsiség elleni támadás lehetőségén.

Fadrusz, Király és Tar tevékenysége világossá tette, hogy a rovásírás él a magyar nép között és bizonyítja régi mûveltségünket. Ez a tény úgy megrémítette az Akadémia fõtitkárát, Szily Kálmán fizikust, hogy hivatalos bizottságot hozott létre bizonyítékok gyűjtésére és

annak kivizsgálására, hogyan történhetett meg ilyesmi. A bizottság tagjai közé Fadrusz Jánost és Herman Ottó természettudóst is beválasztották, továbbá a következő akadémiai levelező tagokat: Szilády Áron törökös nyelvész, ifj. Szinnyei (Ferber) József finnugrista nyelvész, Katona Lajos néprajzkutató, Szilasi (Sonnenfeld) Móric finnugrista nyelvész. Először a Fadrusz János által a *Szilágy* hetilapban említett három bizonyítékot vizsgálták meg.

1. Kozma Andor, aki Fadrusz János barátja volt, az 1900-ban elhunyt idős szolgájukat említette, az eszes, jó humorú, de analfabéta Takács Évát. Mindent rovásírással jegyzett fel papírdarabokra (tehát mégsem volt analfabéta). A Bizottságnak viszont már azt írta Kozma Andor, hogy ezeket a cetliket nem tették el, így felmutatni nem tudja, sőt nem is volt az rovásírás, csak *„rengeteg szapora ákombákom”* (Akadémiai Jelentés – 7.old.)

2. *„Dánoson egy családi levéltár nagyon sok rovás írású dokumentumot őriz”,* mondta egy huszár főhadnagy Fadrusznak. A család azonban a Bizottságnak már úgy nyilatkozott, hogy csak egy ilyen papír van, azt is egy névrokonuk gyártotta, tehát hamisítvány. (Akadémiai Jelentés – 8.old.)

3. Egy másik huszár főhadnagy azt közölte Fadrussszal, hogy ő a rovásírást mindig látta a pusztákon, pásztoroknál, bojtároknál, faragott fanyeleken. Szily Kálmán Herman Ottót kérte meg, hogy ismertesse, néprajzi kutatásai során találkozott-e ilyesmivel. Herman Ottó azt írta e célra készült kis tanulmányában, hogy csak számrovást látott, betűrovást nem: *„...én nem találtam semmiféle ősírásu szövegeket beróva...a népies fazekasság edényein sem...és nincs tudomásom róla, hogy eleddig valaki a magyar ősfoglalkozások... bármilyen néven nevezendő tárgyain, ősbetűs szövegeket beírva talált volna.”* (Akadémiai Jelentés – 14.old.)

Az első két esetben egyértelmű, hogy vagy a Bizottság szigorúan számonkérő viselkedésének hatására, vagy mert meg akarták őrizni

régi, becses értékeiket, sem Kozma Andornak, sem a dánosi levéltár tulajdonosainak eszük ágában sem volt odaadni a rovásírási szövegeket. Mint majd látni fogjuk Tar Mihály esetében, a Bizottság szinte bűnözőként kezelte a rovásírással kapcsolatba került polgárokat.

Hogy az általam is nagyra becsült Herman Ottó miért nyilatkozott ilyen furcsán, arra talán az lehet a magyarázat, hogy 14 éves gyermekként már jelentkezett az 1848-49-es forradalom katonájának, tehát a habsburgista hatóságok szemében mindvégig gyanús volt. Továbbá nem volt iskolában tanult szakember, és talán nem akarta, hogy a rovásírás felvállalása miatt egész addigi hatalmas és értékes munkásságát, tudományos eredményeit, nehezen kivívott tekintélyét a hivatalosságok tönkretegyék.

A Fischer Károly Antal, az 1889-ben megjelent *A hún-magyar írás és annak fennmaradt emlékei* c. nagyszerű és úttörő gyűjtemény szerzője is megtagadta a rovásírást „*mielőtt a kakas megszólalt volna*” (Máté, 26:70-74). A nagy hatalmú Szily Kálmán személyesen hallgatta ki és Fischer azt vallotta „*ő sem látott ilyent soha.*” Fischernek huszártisztként volt egy téves hadbírói elítélése, mely alól felmentették, talán ezzel zsarolták meg. Nagy szorgalmú, tehetséges ember volt, az első rovásírás gyűjteményt ő adta ki 1889-ben. Erdélybe, Svájcba utazott rovásírást keresni, saját költségén. A svájci hunok első leírója. Ő sem volt iskolában tanult szakember, talán azt remélte, ettől befogadják maguk közé. De még annyira sem, mint Herman Ottót. Kifizették azzal, amit az Akadémiai jelentésben írtak, hogy gyönyörű a rákospalotai rovásírás gyűjteménye. (Halála után ez a gyűjtemény eltűnt!) Sebestyén Gyula felhasználta adatait, könyvét, de csak lesajnálóan nyilatkozott róla.

7. Tar Mihály és fia vallatása – megfélemlítés

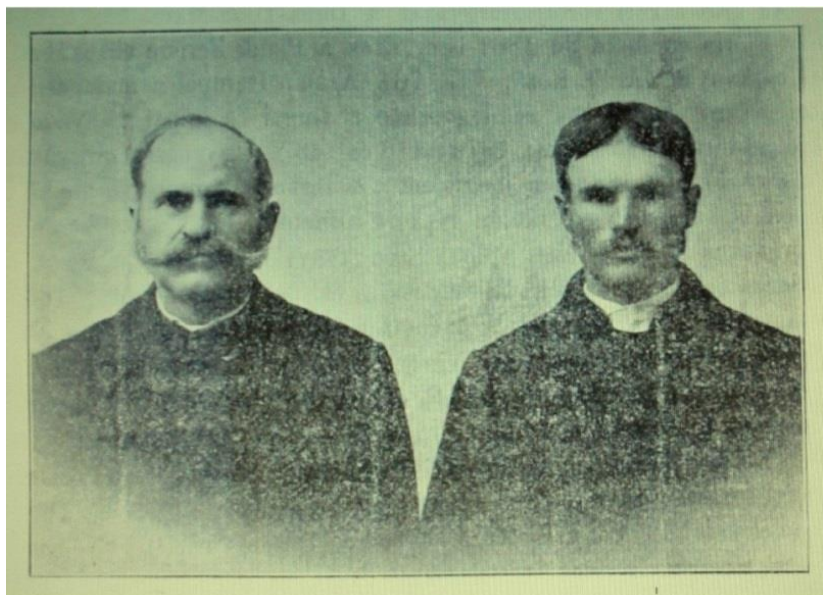
Ez után a Bizottság Tar Mihály és fia szorongatásába kezdett. A történetet már röviden megírtam a *Tászok tetőtől a bosnyák*

piramisokig c. Szakács Gáborral közösen írt könyvünkben (2007/91).

Itt most bővebben: 1902 szeptember 28-án Szily Kálmán felkérte Dr. Szentklárai (Nedić) Jenő apátkanonok urat, az Akadémia levelező tagját, hogy utazzon le Omorra Tar Mihályhoz s *„hitelesen állapítaná meg Tarék rovásírásának mibenlétét”*. A kanonok úr 30-án utazott Tarhoz, s tán félt a „néppel” sőt egy rovásíróval való találkozástól, mert kíséretül Kabdebó Gergely alispánt, Berkeszi István történelem tanárt, aki a Múzeum Társulat főtitkára is volt, és Perényi Adolfot, a magyar irodalom és nyelv tanárát vitte magával. Más források szerint a községi bíró is jelen volt. A jegyzőkönyv megjelent a (Délmagyarországi) *Történelmi és Régészeti Értesítő* 2. kötetében, 1902-ben Temesváron (Perényi Adolf: *Rovásírás Temes vármegyében*).

A községi bíró, a jegyző és a járási főszolgabíró is jelen volt. Tán arra gondoltak, ha Tar a rovókéssel nagyon hadonászna, rögtön lehessen okot találni a letartóztatásra, hivatalos közeg elleni támadás okán. A vizsgálat kiterjedt *„erkölcsiségükre, szavahihetőségükre és vagyoni állapotukra.”* Láthatjuk tehát, hogy kifejezetten a megfélemlítésre és a megalázásra hajtottak. Tart kivallatták, hogy kitől tanulta s kikkel levelezett, hol látta ezt az írást. Elmondta, hogy *„édes atyjától és egy Kovács Ferencz nevű szegény napszámos földmunkástól, kik már régen elhaltak.”*

Tar Mihály megfontolt okossággal, tisztelettudóan válaszolgatott, amellyel bizonyára meglepte, sőt meg is szégyenítette az őt vademberként kezelő Bizottságot. Kiderült legnagyobb csodálkozásukra és bizonyára csalódottságukra, hogy Tar még olvasni is tud, tagja is a gattájai olvasókörnek, sőt azt a könyv forrást is megnevezte, amelyből az atyjától és Kovács Ferencztől szerzett ismereteit kiegészítette a szittya írásról, Toldy László: *A régi magyarok műveltségének története* c. munkáját 1877-ből. (Az Akadémiai Jelentés névtelen írója kétszer is pontatlanul idézte a könyv címét, a 15. és 41. oldalon.)

Tar Mihály és fia, István

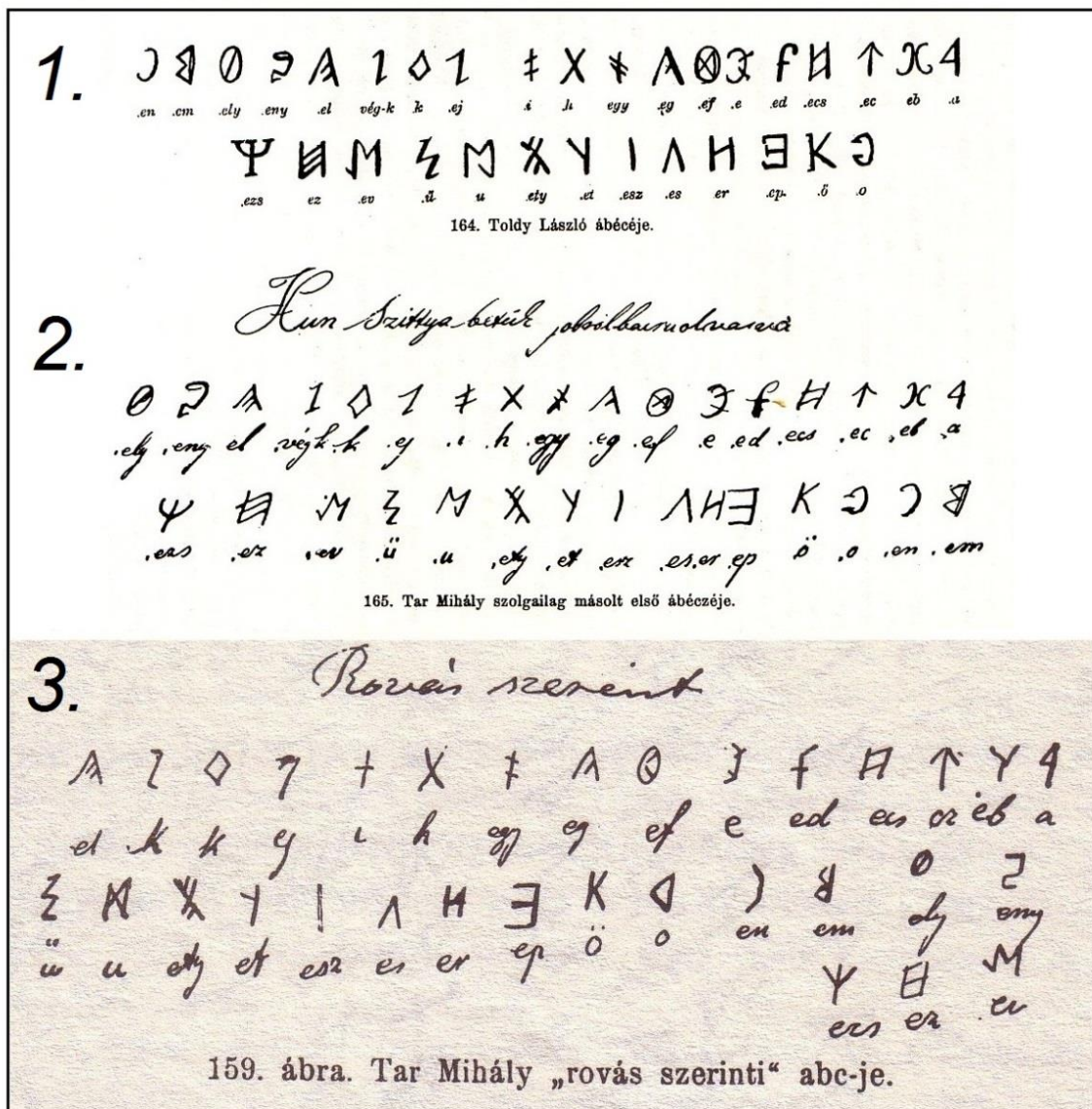
(Történelmi és Régészeti
Értesítő, Temesvár, 1902)

Tar Mihály fia, István is jelen volt és mint a bűnözőket, külön hallgatták ki őket *„hogyan az összejátszásnak vagy csalásnak minden lehetősége kizárva legyen.”* Tar Mihályt végül is nem szállították bilincsben a vármegye házára, bár okosságával és méltóságteljes viselkedésével bizonyára kivívta maga ellen vallatói rosszindulatát. A vizsgálatról jegyzőkönyvet vettek fel, ezt közölte a fentebb már említett Perényi Adolf tanár.

Tarnak másnap, október elsején is tekintélyes vendége volt: Dr. Sebestyén Gyula néprajzkutató, akinek sokat köszönhet a rovásírás tudománya, de néhány véleményével nem érthetünk egyet. Hogy tudatosan, vagy véletlenül került el az előző napi akadémiai Bizottságot, esetleg ellentét volt köztük, ezt nem tudhatjuk. Sebestyén azt írta, hogy csak a helyi jegyzőtől értesült az előző napi látogatásról. Eszerint a jegyzőhöz ment először Sebestyén. Tar a tőle szokásos nyájas nyugalommal, sőt ebéddel fogadta, rovásbotot is készített neki és a Nemzeti Múzeumnak. Sebestyén rátért arra fontos kérdésre is, hogy Tar miért ír egyes betűket másként, mint az általánosan ismertek, pl. *B, D, F, H, NY, O, Ü, V*. Tar elmondta, hogy a szittyá írást elődeitől tanulta s a csorvási – *„Sió réti tanya gerendáin, mint 6-7 éves fogékony fiúcska, ő is látta a felaggatott rovás botokat...tavasszal hogyan metszik rovásra a fűre kivert marhaállomány számát és fajtáit... ősszel a számadásnál atyja*

megint csak rovásról olvasta le, hogy ...mennyi a bika, a tehén, a másod és harmad fű tinó, üsző, a szopós és rúgott borjú, és mennyi volt a dög”.

Forrás: Sebestyén Gyula: Rovás és rovásírás (1909)

1. Toldy László betűsora *A régi magyarok műveltségének története c. könyvéből*
2. Tar Mihály másolata *Toldy László betűsoráról*
3. Tar Mihály betűsora, *ahogyan a gyermekkorában látottakra emlékezett*

Tar kitért arra, hogy Király Pál is „*kitanácsolta*” (kioktatta) egyes betűkkel kapcsolatban. De azt sem tagadta le, hogy ismeri Toldy László ábécéjét *A régi magyarok műveltségének története* (1877) c. könyvéből.

Sebestyén helyesen vette észre néhány betűnél az 1501-es Csíkszentmártoni (Csíkszentmihályi, Csíkszentmikósi) jelekkel való hasonlóságot . A 2-es betűsor alá Sebestyén azt írta a könyvében: „*Tar Mihály szolgálilag (!) másolt első ábécéje*” . Sebestyén, bár a rovásírás történetének legnagyobb alakjai közé tartozik, gőgössége nem teszi rokonszenvéssé. Itt is kettős mércét alkalmaz: az iskolázatlan Tar „szolgálilag” másol, de ha ő, Sebestyén Gyula, akadémiai tag várományos másol egy rovás ábécét, azt természetesen „*tudományosan*” teszi.

A felsoroltak ismeretében az is érthetetlen, miért minősül hamisítványnak, ha valaki olyan betűsort használ, amelynek néhány jele megegyezik egyes történelmi betűsorokkal. Ez csak azt jelentheti, hogy az akadémiai Bizottság az érvek és bizonyítékok ellenére már előre meghozta döntését ezen értelmetlen ürügy alatt: mivel Tar nem az őseitől, hanem könyvből tanulta, ezért a rovásírás magyar nép között már nem él.

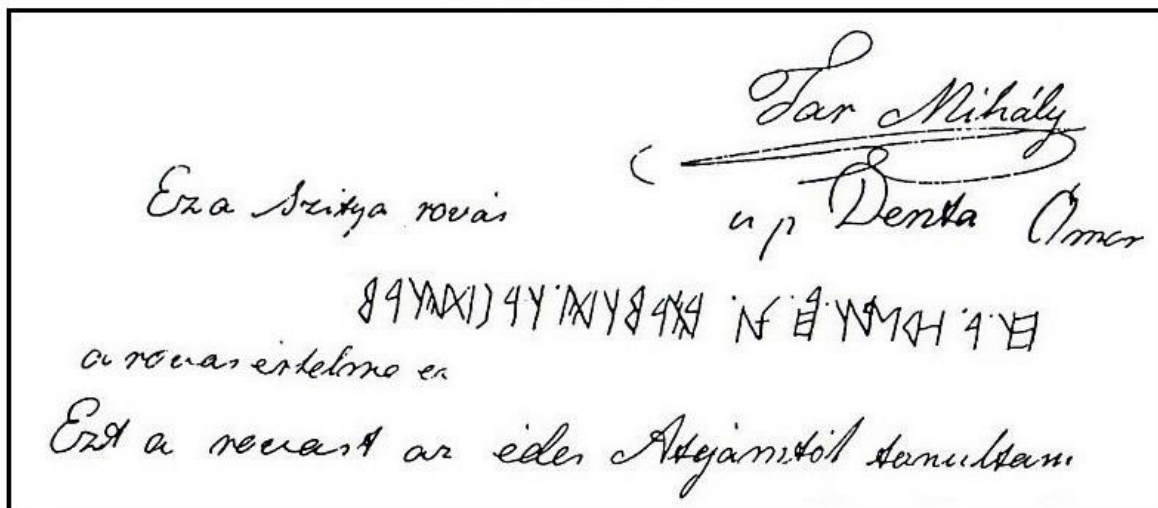
Erre cáfolnak majd rá a halasi rováspálcák és még sok azóta előkerült hiteles rovás emlék.

És rácáfol egy személyes emlék is, a budapesti Varga Márta nyugdíjas idegennyelvi levelező emléke nagyapjáról, Varga József postafőellenőről, aki Omoron született 1886-ban, keresztapja pedig Tar Mihály volt. Mivel keresztzülőnek lenni nagy tisztesség, ez is mutatja, a Tar család megbecsült volt a faluban. Varga Márta tanulmánya olvasható a *Mély titkú rovással* c. könyvemben (2017/177.old.)

Forrai Sándor tanárt, rovásírás kutatót felkereste Tar Mihály unokája, a Temesváron élő Ferenczy Mihályné, aki elmondta, hogy nagyapja

valóban a családban tanulta a rovásírást. Egyúttal átadta Tar 16 féle, különböző szerzőktől összegyűjtött betűsorát. Forrai Sándor a beszélgetést magnetofonra is rögzítette. (1994/360-361.)

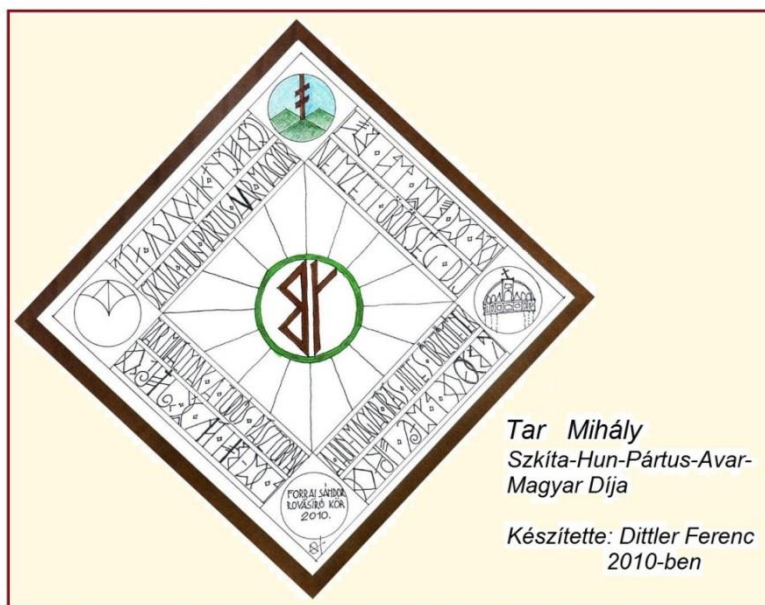
Számomra Tar ötletes, egyedi, saját alkotású, semmilyen könyvben nem található összerovásai a legnagyobb bizonyítékok arra, hogy Tar azt a pusztákon, az őseitől tanulta.

*Tar levelének részlete összerovással, 1902. szept. 6.
(Akadémiai Jelentés, 1903/31. old.)*

Az ábrán látható Denta szó a Temes-megyében lévő községközpontot jelenti, ehhez tartozik Omor is.

2007-ben Szakács Gáborral azért hoztuk létre a Szkíta-Hun-Pártus-Avar-Magyar Örökség Díjat, hogy mellőzött, elhallgatott nagyjainkra felhívjuk a figyelmet. Eddig Forrai Sándor, Torma Zsófia, Fischer Károly Antal, Fehérné Walter Anna, 2010-ben pedig Tar Mihály kapta. Erre az alkalomra festette meg Szabó Klára művésznő Sebestyén Gyula könyve alapján arcképét, Dittler Ferenc pedig a díjat készítette el. Nagy örömünkre szolgál, hogy Tar Mihály egyik leszármazottja, Kvaszta Csilla Tünde és férje, Zoltán el tudott jönni hozzánk Erdélyből átvenni a díjat, a Szakács Gábor által a XVI. kerületi Móra Ferenc Ált. Iskolában rendezett rovásírás versenyen.

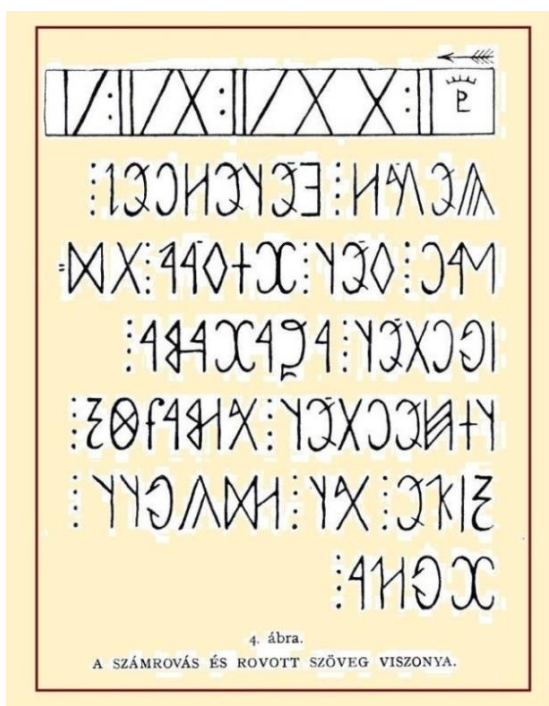
Balról: Szakács Gábor, mellette Tar Mihály arcképe, továbbá Friedrich Klára, Kvaszta Csilla, Dittler Ferenc, Mandics György.

A Szili Kálmán által alakított akadémiai Bizottság egy Jelentésben foglalta össze a saját megállapításait. Ennek címe: *A rovásírás él-e a magyar nép között? A M. Tud. Akadémia I. osztályától véleményadásra kiküldött bizottság elé terjesztett JELENTÉS. Budapest, 1903.* Szerzőségét senki nem merte nevével vállalni, tehát ez egy „névtelen jelentés”.

Az *Akadémiai Jelentés* több ellentmondást tartalmaz: például közli, hogy Herman Ottó levelet írt Tar Mihálynak a

számrovással kapcsolatban 1902 okt. 24-én és küld neki egy számsort (melyet mi is most használunk, kivéve az 50-est, mely fordítva van). Tar őszintén azt válaszolja, hogy nem emlékszik ilyen számjegyekre a gyerekkorából. Az *Akadémiai Jelentés* névtelen írója igen felháborodik, hogy Tar azt akarja elhíttetni, a békési gulyásoknak még a számrovása is más rendszeren alapult, mint a hódmezővásárhelyi, stb. pásztoroké. Pedig Herman Ottó 1903-as tanulmányában kijelenti, hogy a számrovás, botrovás tájegységenként más és más képet mutat: „Ez tehát élő dolog és óvás azok számára, kik hajlandóságot mutatnak egységes merev rendszert keresni, vagy kimagyarázni.” Tar Mihálytól viszont számon kérték ezt az egységes, merev rendszert. Ellentmondás az is, hogy bár Tar betűsora hamisítványnak minősül az *Akadémiai Jelentés*-ben, Herman Ottó mégis ezt a betűsort használja *Az ősszám és az ősbetű viszonya irodalmunkban* c. tanulmányában (Archaeologiai Értesítő, 1903).

*Lestár Péternek
van két bikája,
huszonhét anyabarma,
tizenhét harmadfű
űszője,
hat rűgott borja*

(Herman, 1903)

Legmegdöbbenőbb, hogy az *Akadémiai Jelentés* névtelen megfogalmazója a Gödri Ferenc szépszentgyörgyi polgármester által bemutatott és a rovásírás történelmi emlékei között megbecsült helyet elfoglaló 1770-es névnapi köszöntőt „rosszul sikerült névnapi tréfának” nevezi. (Akadémiai Jelentés – 49.old.)

Az Akadémiai Jelentés minden bizonyíték ellenére ragaszkodik ahhoz, hogy a magyar nép csakis számrovást használt. Mivel a „rendes” finnugoroknak csak számrovásuk volt, ezért a magyarok ne ugráljanak, rebelliskedjenek az írásműveltségükkel, ez volt a tudományos hozzáállás. Hogy Tar Mihály rovásírását is látott, nem csak számrovást, ezt a Bizottság úgy értékelte, hogy „élénk fantáziája hitette el vele, hogy azok a számrovások, amelyeket gyermekkorában a békésmegyei pásztoroknál látott, betűrovások s, hogy azokon a számjegyek s billogok szittyá betűk voltak .”

8. Négy temetés, álságos koszorúkkal

1. temetés: Király Pál, 1902. október 14.
2. temetés: Fadrusz János, 1903. október 25.
3. temetés: A rovásírás temetése, akadémiai határozattal: 1903 november 30.
4. temetés: Tar Mihály fia, István, I. világháború, 1918.

Sajnálatos és megmagyarázhatatlan módon Király Pál, a Karacsay Kódex és egy rovásírás gyűjtemény létrehozója, a Magyar Néprajzi Társaság jeles választmányi tagja, a budapesti állami tanítóképző igazgató-tanára, váratlanul elhunyt 1902. október 12-én nagyjából három héttel a szobor avatások után. Ez volt az első temetés, 14-én. Erre még visszatérek.

Az akadémiai Bizottság 1903 március 5-én határozathozatalra összegyűlt tagjai: Szily Kálmán főtitkár, Szilády Áron törökös nyelvész, ifj. Szinnyi (Ferber) József finnugrista nyelvész, Katona Lajos néprajzkutató, Szilasi (Sonnenfeld) Móric finnugrista nyelvész, Herman Ottó néprajzkutató, Gyulai Pál irodalomtörténész, költő. Fadrusz János kimentette magát, de jelezte, hogy a rovás-írásra vonatkozóan újabb adatai vannak, melyeket május végén, halaszthatatlan ügyei elintézése után be szeretne mutatni. Ezért a határozathozatalt elhalasztották, s felszólították Fadruszt, hogy újabb bizonyítékait idejekorán nyújtsa be.

A Bizottság tagjai, a fentebb felsorolt személyek, 1903 november 30-án ültek össze újból határozathozatalra. A jegyzőkönyvből: „A bizottság mély fájdalommal veszi tudomásul, hogy dr. Fadrusz János bizottsági tag a magyar művészet nagy kárára elhunyt, így a bizottság nem üdvözölheti többé körében, hogy álláspontja bővebb kifejtését meghallgassa.” Így a bizonyítékait már nem tudta bemutatni. Fadruszé volt a második temetés.

Ekkor született a köv. határozat: A Bizottság „az előtte fekvő hiteles anyag alapján egyhangúlag kimondja, hogy a rovott betűs szöveg írás, közönségesen rovás-írás, **a magyar nép között nem él.**” Ez volt a harmadik temetés, a rovásírás temetése.

Továbbá Szilasy Móric bizottsági tag felvetette, hogy külföldi könyvtárakban kéne nyomozni a rovás emlékek után, akadémiai megbízással, fizetéssel. Nem tudjuk ki hol, meddig, főként mennyiért „nyomozott” külföldön államköltségen, de azt igen, hogy ilyen módon előkerült rovás emlékekünk nincsen. (Emlékezzünk csak a firenzei könyvtár szkíta betűs könyvére, amelyről Szamosközy István és Maginus földrajztudós is írt egymástól függetlenül, majd a szász Töppelt Lőrinc, aki tagadta a szkíta írás létét és nyomozott a könyv után, már „nem találta”.)

Azt az eddigiekből is láttuk, és a vele hazaszeretettel és hozzáértéssel foglalkozók bőrükön is tapasztalhatták, hogy a magyar rovásírás komoly ügy. Király Pál és Fadrusz János váratlan elhunytja után azt is kijelenthetjük, hogy a rovásírás *halálosan* komoly ügy. Nézzük meg mi is történt, már amennyit megtudhatunk.

Király Pál halála

Munkásságáról **Gerencsér István** nyelvész alapján (Ethnographia, 1902/378):

„F. é. okt. hó 12-én dadái Király Pál, a M. Néprajzi Társaság jeles választmányi tagja s a budapesti állami tanítóképző igazgató-tanára, váratlanul elhunyt.”

Ki is volt ő? Már középiskolás korában *az ifjúsági Emlékkönyvben, a Zemplénmegyei Híradóban, a Sárospataki Füzetekben* költemények, értekezések és útilevelek jelennek meg tőle.

Bölcseleti, teológiai, pedagógiai és jogi tanulmányokat folytat. A nagykőrösi református főgimnáziumban, ugyanitt a tanítóképzőben, majd 1873-tól a budapesti református főgimnáziumban tanár. Később a polgári iskolai tanítóképző magyar nyelv és irodalom tanára, és élete végéig ennek igazgatója.

Tagja volt a polgári iskolai tanítóvizsgáló bizottságnak, az országos tanszermúzeum állandó bizottságának; 1882—86: titkára a földrajzi társaságnak, 1887—90: tagja az országos közoktatásügyi tanácsnak. Belső munkatársa volt a Vasárnapi Újságnak, alapító s választmányi tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak.

Pedagógiai tárgyú értekezései több jeles folyóiratban jelentek meg. Földrajzi tárgyú munkái közül az egyik angolra fordítva is megjelent 1883-ban. Gazdag népköltészeti gyűjteménye is volt.

„Munkásságának fősúlya a nyelvtudományra esik, a melyet nem mindennapi tehetséggel és alapos készültséggel művelt. A Magyar Nyelvőrben és a Philologiai Közlönyben számos értekezése jelent meg, melyek írójuk mély értelméről és magyaros stílusáról tesznek bizonyosságot”.

Váratlan halála előtt években *„a magyar ős-írás kérdésének megoldását tűzte ki célul, s ennek érdekében a legbuzgóbb munkásságot fejtett ki. Adatokat, emlékeket gyűjt fáradhatatlanul. Gyűjtés céljából többször útra is kel, s a 22 évi gyűjtésnek eredménye az a páratlan múzeum, a melyet az ős-írásra valló emlékekből állított össze.”*

Terve volt, hogy gyűjtésének eredményét közzé teszi és a hamisítványnak bélyegzett Karacsay-codex hitelességét is bebizonyítja.

1889 és 1893 között Franciaországban és Angliában is ismerteti a magyar ős írás és a Karacsay kódex ügyét. Egyik ilyen dolgozatát a párizsi Akadémián felolvasták. Ennek olyan sikere volt, hogy az angol

Keleti Régészeti Társaság igazgatója a *The Babylonian and Oriental Record* (Babiloniai és keleti jegyzetek) c. folyóiratban 1893-ban megjelenteti „*Researches in Hunno-Scytie*” címmel. (Hun – szkíta kutatások), sőt különlenyomatként is kiadták.

„Itthon erről nem igen vettek tudomást, s így tovább gyűjthette adatait, s készülhetett a tudományos harczra, a melynek megvívásában a hirtelen jött halál akasztotta meg. Lehet, hogy a Karacsay-codex hitelességét nem tudta volna igazolni, hogy a Somogyi Antal emlékét nem tisztíthatta volna meg a koholás szennyétől, de csudálnunk és becsülnünk kell magyar szive lángolását a magyar ősi műveltség legfontosabb emlékéért, s a magyar tudomány nevében megköszönni azt a sok megdönthetetlen adatot, melyek által rovás-írásunk történetét egész napjainkig kísérhetjük. Vájjon akad-e mester, ki az általa gyűjtött köveket épületté rakja?”

A hivatalos tudomány képviselői között nem akadt ilyen. Sőt a Turkinfo.hu ismeretlen szerzőcskéje (aki cikkében több hibát is ejt) így nyilvánul meg: „*Dadai Király Pál hamisítványainak hitelt adott a kor leghíresebb és legkiválóbb szobrásza, Fadrusz János is...*” (2021-ben olvastam a világhálón)

Nem csak hamisítónak nevezik, hanem eltüntették rovásírás gyűjteményét is, amelyről a fentebb idézett Gerencsér István ezt írta 1902-ben: „*22 évi gyűjtésnek eredménye az a páratlan múzeum, a melyet az ős-írásra valló emlékekből állított össze.*” Emlékezzünk, Fischer Károly Antalnak is eltűnt halála után az Akadémia által is gyönyörűnek nevezett rákospalotai rovásírás gyűjteménye.

Király Pál váratlan halálának körülményeiről, temetéséről a *Magyar Szó* napilap 1902/242, 243. száma tudósít. Mivel ehhez nem jutottam hozzá, Mandics György *Róvott múltunk* c. könyvének szemléletes leírásából, tömörítve (2010/34, 35): „*A 61 éves, egészséges Király Pál 1902 október 6-án megfázott, mert hosszasan tartózkodott az iskolaudvaron valaki miatt. Az orvosi kezelések hatására állapota rosszabbodott. Epeömlést, tüdőgyulladást,*

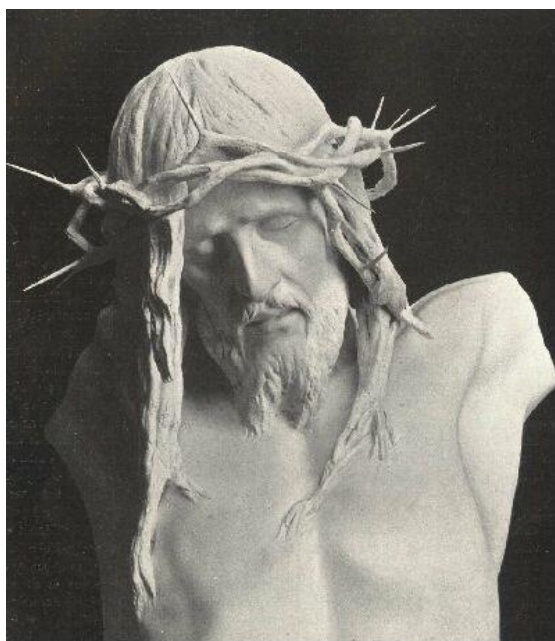
hashártyagyulladás kapott és 12-én elhunyt. 14-én már el is temették. Szily Kálmán akadémiai főtitkár és az akadémiát a szoborállítók ellen felheccelő Tóth Béla újságíró koszorúja is ott virított a temetésen.”

A két egészséges, tervekkel teli magyar ember, Király Pál és Fadrusz János halála megmagyarázhatatlan, vagy nagyon is megmagyarázható, de mindenképpen összefügg azzal, hogy a rovásírás politikai tényező. Mítoszának lerombolása, jelentőségének kicsinyítése, török-kazár eredetűnek nyilvánítása politikai érdek volt a kiegyezés után. Még ha nem is köthető közvetlen, kézzelfogható beavatkozáshoz, azok a gyalázatos támadások, lejáratások, hazugságok, amelyek a Tuhutum szobor állítását követték, aláásták a két nagyszerű magyar ember egészségét. Az ilyen támadások káros hatását Szakács Gáborral a saját bőrünkön tapasztaltuk és megszenvedtük. Amikor a magyar rovásírással kapcsolatos előadásaink, könyveink, iskolai szakkörök, az egész Kárpát-medencére kiterjedő versenyek, hagyományőrző táblaállítások elérték azt a szintet, hogy a rejtőzködő, vagy nyíltan magyarellenes személyek veszélyesnek ítélték, megindultak ellenünk a lejáratások, képtelen hazugságok. Egyébként Forrai Sándor becsületét sem kímélték, sem azokét, akik a kazár és idegen betű mentes szabványt sikerre vitték 2014-ben. A magyar rovásírás, mint a világ első betűírása, valóban művelődéstörténetünk legfontosabb részei közé tartozik. Egyúttal politikai kérdés is, mert a liberálisok igyekeznek kisajátítani és saját igényeik szerint átalakítani. Többek között a tisztán magyar hangokra épülő rovásírást idegen (latin, görög: X, Y, Q, W) betűkkel akarják felhígítani, Kárpát-medencei eredetét pedig tagadják.

Fadrusz János temetése

A második temetés, Fadrusz János szobrászművészé, 1903. október 25 - én történt. 45 éves volt.

Fadrusz Pozsonyban született 1853-ban, édesapja zsellér, föld nélküli jobbágy volt, fiát lakatosinasnak adta. A műhelyben díszítő rácsokat, kapukat, lámpatartókat készítettek. Itt hamar kitűnt alkotó és rajzkészségével. Hagyatékában fennmaradt néhány szép faragással díszített favilla és fakanál. *"Hogy ennivalóhoz jussak - mondotta - ilyesmit faricskáltam Pozsonyban. Ötven krajcárért árulgattam darabját."* (Malonyai Dezső, 1903.)

*Fadrusz János:
Krisztus a feszületen
(részlet)*

Mestervizsgájáért, egy díszkapuért aranyérmet nyert. Tehetséges porcelánfestő is volt. A pozsonyi takarékpénztár támogatásával 1886-tól két évig a bécsi művészeti akadémián tanult szobrászatot. Pozsonyba visszatelepedve több kisebb munka mellett 1892-ben elkészíti a *Krisztus a feszületen* c. alkotását, amely országos ismertséget hozott számára. *„A szoborba lelket a mélyen vallásos érzésű művész áhítata adott.”* írja Malonyai. Több változata látható templomokban, *Krisztus a keresztfán* elnevezéssel is közlik a fényképét.

Az 1902-ben felállított Mátyás király szoborért a kolozsvári egyetem díszdoktorrá választotta, a párizsi világkiállítás nagydíjjal tüntette ki. Felesége Deréky Anna is tehetséges szobrász-festő-iparművész volt. (Tolnai Lexikon, 1926/253.)

A zilahi szoboravatás után nem sokkal Fadrusz is megfázott, meghűlt, mint Király Pál. Tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás, amely akár csak Király Pálnál, az orvosi kezelés hatására rosszabbodott. Utólag tüdőbajjal is magyarázzák, mert az akkor gyakori volt. 1903. okt. 25-én hunyt el. Pedig Malonyai Dezső azt írja: *„És készült minderre, kedvvel, duzzadó erővel, hisz olyan egészséges, erős ember volt, de a halál ő rajta is, mint mindnyájunkon, meglelte részét, azt a porta mortist, amelyen át gáládul hozzáférközött és leteperte... Maga volt a becsületes hűség, az őszinteség, a keresetlenség és a szeretetreméltóság.”*

Valóban sok mindenre készült, nem csak sok megrendelése volt, hanem ahogyan 2007-ben írtam: *„a Budapesti Hírlap 1902 decemberi számában tanulmányt jelentetett meg, amelyben a magyar rovásírás, az egyiptomi hieroglif és hieratikus írás, valamint az etruszk írás rokonságát bizonyítja. (S bár akkor hivatalos részről ezért épelméjűségét kétségbe vonták, az idő őt igazolta.)... A rovásírásra vonatkozóan újabb perdöntő adatokat talált. Hogy melyek voltak ezek, azt talán soha nem tudjuk meg”. (94. old.)*

Fadrusz János:
magyar -etruszk
betű összehasonlítások

(Zajti Ferenc - 1939)

Ebben a Budapesti Hírlap beli tanulmányában Fadrusz tisztázza Tart (tömörítve): *„Tar nyolc betűt másképpen ír, mint a rovás ábécék többségében látható és három betűt úgy, mint az ő-etruszk ábécék*

írják. Ez a körülmény bizonyítja legjobban azt, hogy Tar ősei sem vehették át irodalmi úton az írástudásukat.

A „nagy hármas”-ból csak Tar Mihály maradt életben, talán mert nem volt országosan ismert, véleményformáló személyiség. Fia, Tar István, a Karacsay Kódex, a Tuhutum emlékmű négy versének átírója, elhunyt az első világháborúban. *„Odaveszett a császárért és a Monarchiáért. Mert a magyar jó katonaként a lövészárokból ágyútüzelésnek, de ne akarja elvinni a szellemi teljesítmények babérjait a németektől* - írja Mandics György (2010/43). Ez volt a negyedik temetés.

9. Ami nem fájt sem a korabeli lakájmédiának, sem az Akadémiának

Mivel Somogyi Antal, Király Pál, Fadrusz János, Tar Mihály a magyar rovásírást a szkíta-hun ősök becses hagyatékaként népszerűsítették, ez valóságos pánikot váltott ki az akadémiai nyelv és történettudomány egyes képviselőinél. Nézzük, hogy a sértő vélemények a rovásírásról okoztak-e náluk hasonló tüneteket:

Tizennégy évvel a szoboravatás előtt jelent meg Dr. Réthy László tanulmánya az *Archaeologiai Értesítőben* (1888), ennek a parádés eszmezavarnak a tartalma tömörítve: *„Az írás, betű, könyv szavaink eredete török, volgai bolgár, kazár és szláv. A székely írás a héber rendszerre épült, a betűket azonban nem onnan, hanem a glagolita írást használó dalmátoktól és a román tutajosok tulajdonjegyeiből szedte össze a gyártója, aki egy 16-17. századi székely teológus volt. Ez a mesterséges tákolás első tekintetre elárulja, hogy a székely írásnak semminemű történeti múltja nincsen.”*

Hat évvel a szoboravatás előtt jelent meg Dr. Moldován Gergelynek *A románság* c. könyve. Ő sem adja alább Réthynél a magyarság sértegetésében: *„A székely betűk tehát inkább romlott cyrill vagy glagolit írás, mint hun betűk. Kezdetben a román nép között divatozó*

ez írásjegyeket átvehették a székelyek, de mivel a magyar nyelv hangrendszere elütő a szlávétól, mivel minden hangra jegyet a szláv ABC-ben találni nem lehetett, idővel a magyar nyelv hangjainak megfelelő betűalakokról kellett gondoskodni, de az egyes hangoknak megfelelő jegyek is módosuláson mehetek át, így támadhatott aztán az a székely írás, a mely elterjedve semmi esetre sem volt általános, hanem a legszűkebb körre szorítkozott...Ezekből kitetszik, hogy jogosult azoknak föllépése, a kik tagadták a hun-székely írás létezését; a kik a székely jegyekben szláv betűkre ismertek.” (II. kötet Nagybecskerek 1896/382.)

E „tudományos” megállapítások, pontosabban a magyarság művelődéstörténeti kincsének gúnyolása után semmiféle akadémiai vizsgálatról, akadémiai levelező tagok csapatainak vidéki zarándoklatairól, főszolgabírói kivonulásról, Bizottságok alakulásáról nem tudunk, de hallgatott a nagy feljelentő, a korabeli lakájmédiát vezénylő főkarmester, Tóth Béla is.

Visszatérve a szoboravatás utáni időszakra, a Habsburgoknak elkötelezett Akadémia és a korabeli lakájmédia tovább folytatta lejáratozó tevékenységét, bár egyre kisebb közérdeklődés mellett. Többek között az Ethnographia néprajzi folyóiratban „Sz-ő” névjel mögé bújó ’szerkesztő’ ilyen módon nyilvánult meg: „A Karacsay codex szemérmetlen hamisítványai elkábították Fadruszt... ostobaságok...silányságok...” (1902/331.)

A *Kincses Kalendárium* 1904-es kiadásában pedig egy népbutító cikkekcskében a szintén névtelen szerző így ír arról a Somogyi Antalról, akit az 1851-es pesti véstörvényszék halálra ítelt a forradalomban való részvétele miatt: „A versek, melyeket Fadrusz a Tuhutum emlékre fölvésetett nem ősmagyar irodalomtörténeti emlékek, hanem egy nem rég elhunyt íróembernek, valami Somogyinak az otromba hamisítványai...semmi nyoma sincs annak, hogy a magyar nép valahol még ismerné ezt a rovás-írást, - ily rovás írást is csak igen gyéren találtak...”

A lassan csituló csatazaj után a következő években Sebestyén Gyula tartotta fenn két könyvében is a hamisítás, csalás, Tar leszólása, Fadrusz lesajnálása hangulatot. Tar Mihályt Thomsen dán nyelvésznek küldött levelében agyafúrt parasztembernek, tudálékos parasztnak címkézi. Másik művében így jellemzi: *„Rendkívül éles ésszel, de nagyon fogyatékos erkölcsi érzékkel”*, majd néhány sorral lejjebb ezt írja Tarról: *„bárgyú őszinteséggel kijelenti...”* (1915/20.)

Király Pált halála után nem cibálták, mert akkor előbb –utóbb megkérdezte volna valaki, kiknek a kezén tűnt el a „múzeumnyi” rovásírás gyűjteménye.

Bár a világháború és a trianoni gonoszság elhomályosította a Tar Mihály ügyet, 1925-ben még lehetett némi árvalányhajásnak, délibábosnak gúnyolt hangulat a levegőben, mert Ligeti Lajos nyelvész, turkológus, mongolista türelmetlenül panaszolja a *Magyar Nyelv* folyóiratban két rovásemlékkel kapcsolatban: *„A magyar rovásírás romantikája még mindig nem szűnt meg”!*

1927-ben egy szomorú hír látott napvilágot a *Szászváros és Vidéke* c. hetilapban, Gergely Ferenc tollából (november 27, 41. szám) . Ezzel a mondattal vezeti fel írását: *„Íródott arra a hírre, hogy a vármegye elhatározta a Tuhutum-émlék eltávolítását.”* (Talán csak nem a magyar romantikával szemben türelmetlen Ligeti Lajos javaslatára? merült fel bennem a kérdés.)

Gergely Ferenc a cikkében felidézi ifjúkorát, amikor gyalog indult Désről Zilahra, hogy lássa az emlékművet: *„Jól emlékszem még ma is, hogy milyen kimondhatatlan boldog voltam Zilahon, mikor tétova sillabizálással betűztem a magyar szent hiegroglifeket s megsejtette lelkem, hogy a tudomány mégis csak nagy részben igazolni fogja Fadrusz Jánost, ki a maga intuitív génijével, — a „finnugorászok” tudományoskodó ellenvetései közben is, — kőbe merte vésni a maga meggyőződését...”*

Szerencsére akkor, 1927-ben, bizonyára a zilahiak ellenállására, nem távolították el a szobrot.

Ugyanebben az évben szintén a *Magyar Nyelv* folyóiratban a türelmetlen Ligeti Lajos felvetette a kazár írással való kapcsolatot, bár beismerte, hogy a kutatóknak fogalmuk sincs a kazár írás milyenségéről. „*Vajjon milyen lehetett a kazár írás? ... A kazár írás pozitív ismerete nélkül egyelőre nyílt kérdés marad. Egy azonban bizonyos: ennek az írásnak döntő fontossága van a magyar rovásírás eredetének kutatásában*” (Magyar Nyelv, 1927, március-június).

Ugye mennyire „tudományos” ez az érvelés: Nem tudjuk mi ez, de hogy a magyar rovásírás ebből származik, az biztos!

Egyes liberális körökben napjainkban ez a bizonyíthatatlan feltevés olyan népszerű lett, hogy szabványban is akarták rögzíteni, szintén a hivatalos tudomány néhány képviselőjének lelkes támogatásával. Továbbá ugyanezen körök régi írásunkat fel akarják higitani a hiteles történelmi rovás ábécékben soha nem volt X, Y, Q, W latin, görög betűkkel.

10. A Tuhutum emlékmű romjai

Tehát Király Pál és Fadrusz János halála után a rovásírás felett turkológusok, mongolisták, kazáristák bábáskodtak, a korábbi hunszkíta elnevezés is eltűnt és eltűnt a zilahi Tuhutum emlékmű is.

Az emlékművet, amely átvészelte az első és a második világháborút, az 1920-as trianoni rémtörténetet „1968 egyik nyár éjszakáján” lerombolták, majd eltakarították. Amit tudunk erről, annak forrása főként a zilahi újraállítók és az Emlékmű Bizottság honlapja, a <http://www.turuzilah.fw.hu/> valamint Tunyogi Károly, a szobor visszaállításának megálmodója.

Lakóné Hegyi Éva régész, muzeológus, jelentős régészeti szakíró a testével próbálta védeni a szobrot, de hiába, a talapzatot

lerombolták. A köztisztületben álló tudós asszonyt meg is hurcolták ellenállásáért. *„Nagy volt a felháborodás a magyarok körében, hiszen akkor Zilah még mondhatni magyar város volt, bár már billegett a lakosság összetételének magyar- román egyensúlya”* tudjuk meg Tunyogi Károlytól.

Lakóné Hegyi Éva írja: *„A kegyelet az, ami ott él minden zilahi magyar szívében. A turult sajátunknak, nemzeti szimbólumunknak tekintettük. 1968 közepén, egy éjszaka leple alatt, a rendszer kiszolgálói katonákkal szétverették az emlékművet. A zilahiak kétségbeesve próbálták legalább a turult megmenteni, de minden erőfeszítés sikertelen maradt. A biztonsági szervek pincéjébe került, ahonnan nyomtalanul eltűnt...”* (2002/43). Mára a lerombolt szobor parkjának gesztenyefáit is kivágták és gépkocsi parkolóként használják.

Találgatások indultak meg, hogy a darabok hova lettek. Állítólag egy épülő ház alapjába kerültek, vagy a szekuritáé épületében rejtették el a turulszobrot, a ló koponyákat és a dárdákat, mielőtt végleg eltüntették ezeket. Nyomozások is kezdődtek, de természetesen nem vezettek eredményre.

A talapzatból egy darab a Zilahtól tíz kilométerre lévő Ördöggúton került elő. Az ember, aki bevitte a múzeumba azt hitte, hogy római kori lelet, előtte hordós káposztán használta nyomtató súlynak. Ezen szöveg töredékek is voltak. Dr. Bajusz István, régész, a Zilahi Történelmi Múzeum munkatársa, egyetemi tanár fejtette meg a szövegtöredéket és megállapította, hogy a Karacsay Kódex Tűzről szóló versének részlete olvasható rajta. Ez minden kétségen felül bizonyította, hogy Fadrusz János alkotásáról van szó.

11. Feltámadás – a turul visszazáll...

A zilahi születésű, de onnan elszármazott Tunyogi Károly az, akinek gondolataiban hazaszeretettől és ősei tiszteletétől indítatva felmerült a szobor visszaállításának gondolata. Ez talán mások

gondolataiban is felmerült, de ő volt az, aki ezeket a gondolatokat hatékonyan a cselekvés mezejére is terelte 2005-ben.

Részlet 2005. szeptember 2-án Bogdán Zsolt zilahi református esperes úrnak írott leveléből: *„Örömmel tudatom Esperes úrral, hogy külhonban élő zilahi testvéreinkkel egyetemben arra az elhatározásra jutottunk, hogy az egykor Zilahon állt Fadrusz mű, **Turul emlékmű** újrafelállítását tűztük ki célul. Mint ennek a kezdeményezésnek a szülőatyja, Tunyogi Károly, azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy a létrehozandó emlékmű bizottság felállításában és az egész ügy lebonyolításában támogasson minket...”*

Tőkés László református püspök is támogatta Tunyogi Károly elképzeléseit és a Zilahi református egyházmegye espereseit is erre bátorította. A zilahi Református Egyház, a Katolikus Plébánia, a Baptista Gyülekezet, EMKE, RMDSZ és más civil szervezetek 2006-ban Emlékmű Bizottságot állítottak fel, amelynek társelnöke Tunyogi Károly mellett Bogdán Zsolt református esperes lett. A Bizottság Tagjai között volt Lakóné Hegyi Éva és Dr. Bajusz István is.

Továbbá: Oláh Mihály református lelkész, Petrisor Constantin római katolikus plébános, Sólyom-Pigai Réka muzeológus, Püsök Sándor Csaba református lelkész, Budai Lajos baptista lelkész, Veres Ernő RMDSZ képviselő.

A Bizottság a megvalósításhoz támogatókat gyűjtött. A támogatókhoz a Magyarok Világszövetsége is csatlakozott.

Támogatta Szász István Tas, erdélyi orvos is, aki üldöztetése miatt (többek között egyetemről kizárták, ólombányában dolgozott), Magyarországra áttelepülve folytatta orvosi munkáját. Leányfalun egy csodálatos magánmúzeumot hozott létre, erdélyi gyűjtéséből. Idézet 2006-os támogató leveléből: *„Tunyogi Károly Magyarországra települt zilahi és határon túli, meg itteni barátai megalégték a csendet (a szobor lerombolása miatt) és elhatározták, hogy múltunk e szépséges emlékét felélesztik a fogyó magyar ajkú zilahiak és a Párcium magyar népének örömére, okulására...Reméljük, hogy*

Fadrusz János szép madara ismét megülhet rovásírásos talapzatán. A méltóságteljes madár, ellentétben sok más testvérével, nem tárja ki szárnyait. Nem készül elröppenni. Messzire tekint, és csukott szárnyaival jelzi, hogy ő oda megérkezett és nem óhajt onnan eltávozni.”

A Magyar Nemzet napilap is hírt adott a tervről, 2006. október 27-én, *Csukott szárnyú turulmadár* címmel, Tunyogi Károly nyilatkozata nyomán. Megtudjuk, hogy az építési engedélyt is megkapták a szervezők.

Mint a Forrai Sándor Rovásíró Kör vezetőit, Tunyogi Károly Szakács Gábort és engem is megkeresett. Így találkoztunk 2007 januárjában a Magyarok Házában. A szobor visszaállítást támogattuk, erről Bogdán Zsolt esperes úr és Tunyogi Károly aláírásával elismervényt kaptunk, 38. sorszámmal a támogatói listán. A *Fadrusz emlékmű visszaállítása Zilahon* c. szórólapot előadásainkon terjesztettük és a *Tászok-tetőtől a bosnyák piramisokig* c. könyvünk 96. oldalán is olvasható az Emlékmű Bizottság honlapjának akkori elérhetősége.

2007-ben az Emlékmű Bizottságtól megtisztelő felkérést kaptam az emlékmű rovásfeliratainak elkészítésére. Azonban csupán a megmaradt töredék szövege, amelyen az összerovások kibogozhatatlanok voltak és Tar Mihály betűsora állt rendelkezésemre, Sebestyén Gyula könyvéből. Ha Tar Mihály ábécéjével, de teljes kiírással készítem el, biztosan nem fért volna el az emlékművön. Kétségeimet 2007. március 7-én megírtam Tunyogi Károlynak és az Emlékmű Bizottságnak. Felajánlottam, hogy a verseket átírom a történelmi ábécékből válogatott Forrai betűsorról és összerovásokkal, de akkor az emlékművön jelezni kell, hogy nem az eredeti. Az átírást elkészítettem és elküldtem, de megírtam, hogy nem sértődöm meg, ha másként döntenek, továbbra is támogatjuk Szakács Gáborral az emlékműállítást. A döntésre végül nem került sor, mert az összegyűlt összeg nem volt elegendő a teljes, eredeti emlékmű felállítására.

Ma már Mandics György, Varga Márta és saját kutatásaim alapján az a véleményem, hogy mindenképpen Tar betűivel kell elkészíteni a feliratot és az összerovásokat a rendelkezésre álló Tar szövegekből kell összeállítani. Mert megismerve Somogyi Antal, Király Pál, Fadrusz János, Tar Mihály üldöztetését, megérdemlik, hogy akaratuk teljesüljön. Sőt ők maguk is megérdemelnének egy emléktáblát a szobor visszaállítást elindító Tunyogi Károllyal együtt a Zilahi Turul közelében.

Visszatérve a táltos énekek átírásához, az biztos, hogy a vésnök kapott egy papír mintát az elkészítéshez 1902-ben. Azt csak feltételezem, hogy ez a papír minta Király Pál gyűjteményébe került, ennek a múzeumnyi gyűjteménynek pedig nyoma veszett, mint annyi más rovásemlékünknek, mint a Fehér Mátyás Jenő történész által feltételezett rovásírásos könyveknek.

A Turul Emlékmű Bizottság pályázatot írt ki a szobor elkészítésére. 2007 októberi közleményükből megtudtuk, hogy a három jelentkező közül a kolozsvári Lőrincz Lehel szobrász és grafikusművész nyerte a pályázatot. Továbbá úgy döntöttek, hogy az eddig befolyt adományokból először a madarat készíttetik el 2007 végéig és ezután következik az emlékmű többi része (obeliszk, lókoponyák, dárdák). Az emlékmű felállítását köztérre, a Wesselényi parkba tervezték.

2008. november 9 - én meghitt, méltó ünnepély keretében adták vissza a szervezők Zilah magyarságának, de mondhatjuk, hogy a Kárpát-medence és a világ magyarságának a Lőrincz Lehel által újra alkotott turul szobrot a zilahi református templom kertjében. A turul szobra két méter magas tölgyfa oszlopon áll ideiglenesen, amíg a talapzat is elkészül az eredeti alapján. A faragott oszlopon három évszám: **1902-1968-2008**, tehát az eredeti avatás, a lerombolás és a visszaállítás évszámai. Ugyanez rovásszámjegyekkel is megjelenik az oszlopon.

Az átadás istentisztelettel kezdődött, amelyet a szervezők egyike,

Bogdán Zsolt református esperes tartott. Tőle idézek: *„Mert diplomákat, iskolákat, művelődési otthonokat, szobrokat építettünk a leromboltak helyett, és ezek meg is telnek. Ez a lelki egészség jele. A Turul, a honfoglalás emlékműve, jelzi, hogy nem kell tovább vándorolnunk...”* (Szilágyság folyóirat, 2008. nov.14.)

Lakóné Hegyi Éva, régész, muzeológus, aki 1968-ban megkísérelte feltartóztatni a rombolókat, a szobor történetét ismertette. Seres Dénes, az RMDSZ országgyűlési képviselője hangsúlyozta az esemény fontosságát. Tunyogi Károly, aki 3 évvel ezelőtt kezdte küzdelmét a visszaállításért, megköszönte a támogatók segítségét és reményét fejezte ki, hogy a talapzatot is sikerül hamarosan felállítani.

Fényképek láthatók itt: <http://turulzilah.fw.hu/>

és itt: <https://www.kozterkep.hu/34279/tuhutum-emlek#vetito=311566>

2010. okt. 30-án Sojka Attila zilahi alpolgármester a *Szabadság.ro* portálon Zay Éva kérdéseire elmondta: *„...a városi tanács elfogadta, hogy Fadrusz János évtizedekkel ezelőtt eltűnt turul szobrának nyomán készített alkotást elhelyezhessük a centrumban, a Wesselényi-szoborral szemben...A turul-szobor ügye amúgy nagyon kényes kérdésnek minősült: tavaly kétszer vetette el az ötletet a városi tanács. Decemberben azonban sikerült meggyőzni őket, hogy az emlékmű turisztikai látványosság, illetve Zilahnak olyan jelképe lesz, ha megépül, mint Wesselényi Miklós közismert szobra...A Fadrusz művéhez hasonló talapzat is készül. Nem lesznek rajta a lókoponyák, de magyar, német, angol, illetőleg francia nyelven feliratozzák majd, lévén, hogy turisztikai értéknek szántuk. Szeretnénk elérni azt, hogy az eredetihez hasonlóan, a rovásírásos felirat is szerepeljen majd rajta...Remélem, hogy még ebben az évben aláírhatjuk a szobor tervét – a feladatot már úgynevezett közvetlen megbízás alapján kiadtuk a tervezőnek... A tervező neve Nagy Attila, aki műemlék-restaurálási engedéllyel is rendelkezik. Bízunk benne, hogy jövőre a szobor kivitelezésére is rá tudunk szálni egy bizonyos költségvetési összeget, illetve hogy a Kulturális és Művelődésügyi minisztériumtól is kapunk némi támogatást. Ezzel ismét mi leszünk az egyetlen európai város, amely két Fadrusz-szoborral büszkélkedhet.”*

Sajnos ez a szép terv eddig nem valósult meg.

Tunyogi Károllyal, aki Magyarországon él, 2022. áprilisában leveleztünk. Az ő gondolataival zárom a tanulmányt:

„A szobor 2008 óta a Zilahi Református Nagytemplom kertjében áll. A frízről is megmaradt egy gipszlenyomat részlet. Tervünk továbbra is a köztéren való végleges felállítás, de egyelőre nem fogadták el a városközpont új rendezési tervét, melyen már ott van a helye. Így most stagnál az egész, adományokat nem gyűjtünk, amíg biztos nem lesz a felállítási hely. A megmaradt adományból karban tartjuk a szobrot és közvetlen környezetét. Isten kezeibe tettem le ezt az ügyet. Ha ez Tőle volt, van, akkor az Ő általa rendelt időben befejezzük.”

Zilah - Turul park, 1911.
<https://kepeslapok.wordpress.com/2013/01/02/zilah/>

12. Zilah város nevének eredetéről

Zilah nevét is „természetesen” törökből vagy szlávból eredeztetik a nyelvészek. Fel sem merül bennük, hogy egy kárpát-medencei településnek magyar eredetű neve is lehet. A Zilah patak nevével már jobb a helyzet, mert kapcsolatba hozzák a **szil** – fával.

Véleményem szerint a Zilah és a Szilágy ugyanaz a szó. Az eredeti, a régebbi alak a *Szilágy*. De amikor a XI. században a rovásírásról át kellett térnünk a latin betűs írásra, abban 13 hangunkra nem volt jel, ennyivel gazdagabb a magyar nyelv a latinnál. A **GY** és **SZ** hangunkra

sem volt jel, így lett az iratokban, a latin betűket használó hiteleshelyeken Szilágyból Zilah. Valószínű, hogy a *Szilágy* szó szilfás területet jelentett. Másik lehetőség, hogy a Zilah patakot eredetileg Szilaj-nak nevezték. Itt ugyanaz a helyzet, mert a latinban a *J* hangunkra sem volt jel. Tehát a rovásírásban meglévő, de a latin ábécéből hiányzó betűk miatt alakultak át a régi nevek. Ha a nyelvészek ismernék a magyar rovásírást, sokkal értelmesebb magyarázatokat adhatnának a régi földrajzi nevekre.

Véleményem alátámasztásaként ide másolok három betűsort: A magyarországi első latin betűs ábécé feljegyzése 1184-ből származik. A rendelkezésre álló latin betűkkel a SZILÁGY szót valóban csak ZILAH vagy SILAH -ként lehet leírni.

<p>A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U X Y Z W</p> <p>1184.</p> <p>A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V W X Y Z A a á b c d e e ē f g g h i k l l' m n n' o ó p q r r̄   s   β t v u ũ ũ ũ w w̄ x y ŋ z z̄</p> <p>Dévai Bíró Mátyás, 1538.</p> <p>Kezdő avagy öreg Bötúc. A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V W X Y Z Kisebb Botuc. A a b c d e f f f g h i k l m n o p q r   z s t u v w ü x y z</p> <p>Bornemissza Péter, 1577.</p>

A betűsorok forrása: Vékony Gábor (2004)

13. „Erdélyrül” - táltos ének rovásírással

Az itt következő fejezetben terjedelmi okokból csak az *Erdélyrül* c. versből készült átírást csatolom. Az emlékműre Tar Mihály átírásában vésték, amely az 1968-as rombolás során elpusztult. A szöveg a Karacsay kódexből származik és mint fentebb írtam négy sorral rövidebb, mint az eredeti a Régi magyar énekekben. Változatlanul közlöm, ahogyan **2007**-ben átírtam rovásra.

1.

Első ének (Erdélyrül)

• HXHXHXHX • AXK • F⊗ • AAAA

Hallgass fiam öreg kegedüstül

• 1XAXX • HXHXHX • V • YXHX • AX

Régi éneket, kit Erdélyrül éneklek.

• HXHX • AXHXHX • XHX • F • 1XHX

Magyarok nagy régen Szcitábul közül

• 1XHX • AX • AXHX

akarátul el-erodéck,

• XHXHX • 1XHXHX • XHX • XHX • XHX

Száz nyolc ágon leültek Döntőnél,

• 1XHXHX - XHX • XHX • YXHX • XHX

De onnat is el-keleck

• XHXHX • XHX • XHX • XHX • XHX • XHX

Mint hogy Turul intre Almos a fejedeleme

2.

mondotta: uem ex helok; ott val

Atila örökiben nagy legélet böriben,

Havas hegyeken telken,

Kirul-is táltosok tul,

Apáitok tul hallotaktok mond-annyan

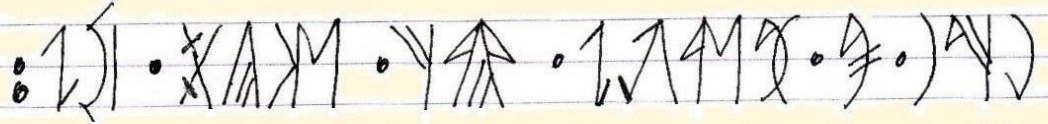
El-meg-indulnak Turul vezettől.

Tuhutaw emegzek vala.

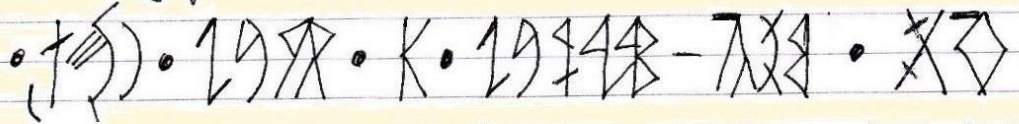
Hallotta szép atyátul:

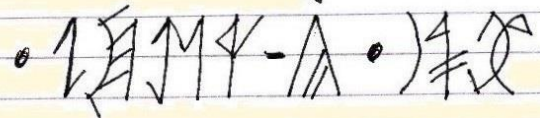
3.

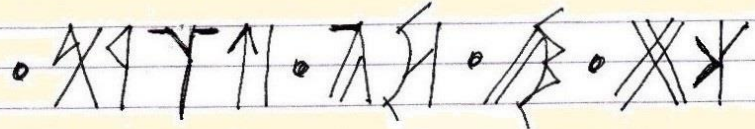
Ottan vagy hársok alatt völbe fek.

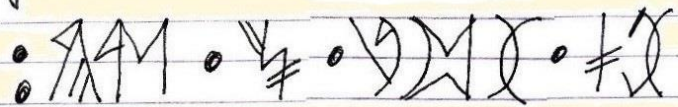
Kibe megj-maradának b agának napi,

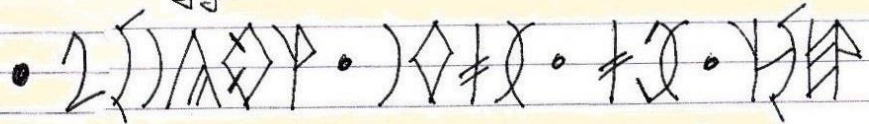
Ahogyaa el-távozték

Több még régi Szcitába,

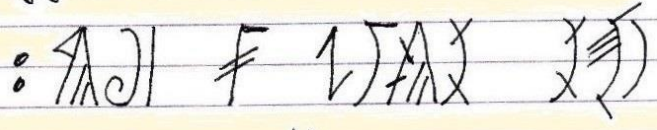

Hogy huuuat gyütt vata.

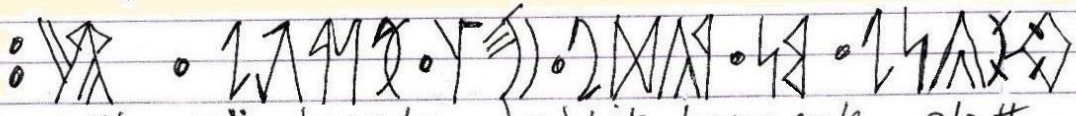

Azért, hogy megyekon átkelődnek,

Ez itt költésfont →

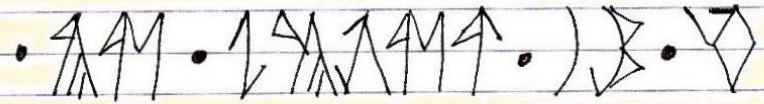
Népe elemegek így róla:

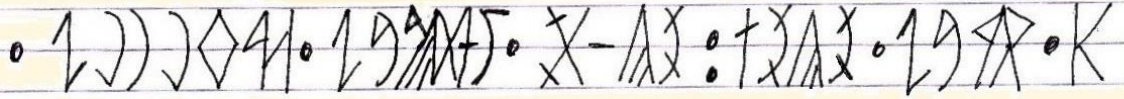
keressük mü agának népit hársok alatt.

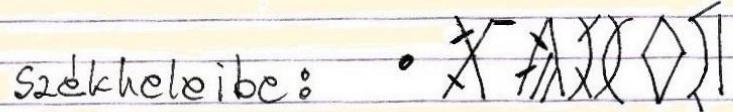
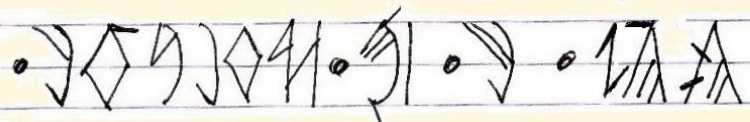
4.

•

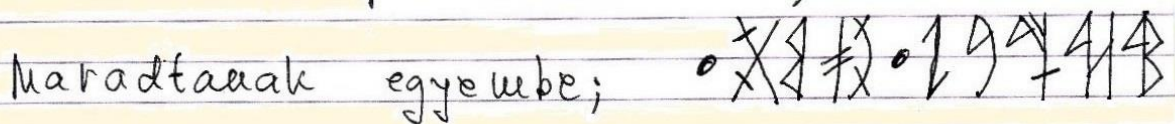
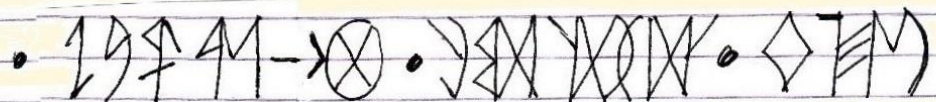
Kit mon javasoltak vala

•

0 adnak elei. El be indultanak rakonok

szekhelyibe: • •

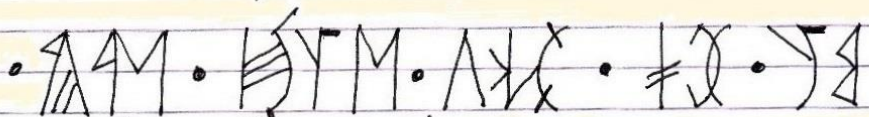
Telik ott lép rakonaitot;

maradtanak egyembe; • •

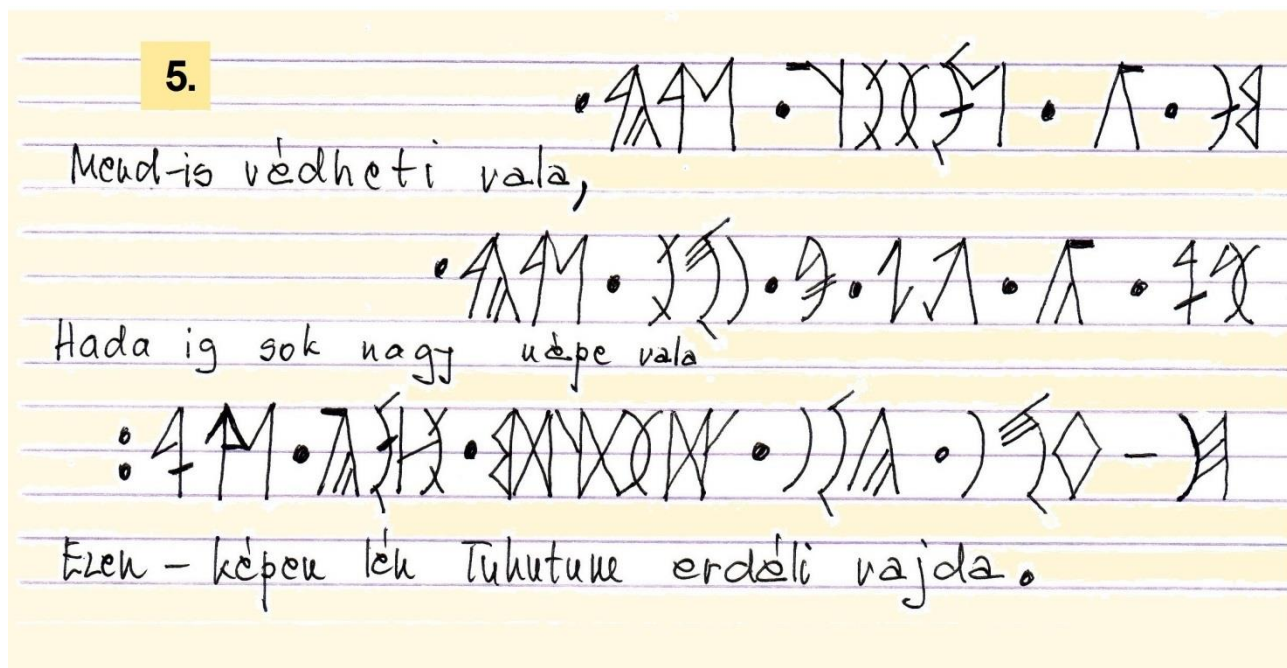
Noverik Tehetavet fő vajdának

Mendevak nagy örültire. •

Mend szereti vala,

•

Mint hogy erős vitéz vala

Szómagyarázat az 1. oldalhoz:

hegedűs: regős, történetmondó

leültek: letelepedtek

Dontó-nél: A Don folyó eredeténél vagy Dentu-Magariában

Turul intre: Turul intésére

Szómagyarázat a 2. oldalhoz:

helenk: helyünk

emegzék: emlékezők

Szómagyarázat a 3. oldalhoz:

völbe: völgybe,

hunnat gyütt: honnan jött

mü: mi

Szómagyarázat a 4. oldalhoz:

mon: mondták

rakonok: rokonok

maradtanak egyembe: együtt maradtak

mendenek: mindenkinek

Szómagyarázat az 5. oldalhoz:

lén: lett

Köszönet:

Köszönöm Tunyogi Károlynak a tájékoztatást a jelen helyzetről.

Köszönöm Varga Mártának és Czirják Károlynak a korabeli újságok cikkeinek elérhetőségét.

14. Szakirodalom, Jegyzetek:

Anonymus: Gesta Hungarorum (Magyar Helikon, 1977)

A rovásírás él-e a magyar nép között? A M. Tud. Akadémia I. osztályától véleményadásra kiküldött bizottság elé terjesztett JELENTÉS. Budapest, 1903. (Szerző nélkül)

Fischer Károly Antal: A hún-magyar írás és annak fennmaradt emlékei (1889, Hun-idea Kiadó, 2005)*

*Fischer könyvének létezik egy 1992-es hasonmás kiadása is a Hétágú Síp Alapítvány által.

Forrai Sándor: Pásztoraink számrovása (Élet és Tudomány, 1981/11/20)

Forrai Sándor: Tar Mihály rovásírásos tevékenysége (In: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig, Antológia Kiadó, 1994)

Friedrich Klára: Pótnyomozás a kiskunhalasi rovásírásos pálcák ügyében (In: F. K.- Szakács G: Tászkok – tetőtől a bosnyák piramisokig,

2007/84.)

Friedrich Klára: A rovásírás szó védelmében (In: Friedrich K.-Szakács G: Tászkok-tetőtől a bosnyák piramisokig, 2007, 91. oldal)

Friedrich Klára: Megfejtések könyve I, II. (2003, 2005)

Gerencsér István: Király Pál halála (Ethnographia, 1902/378.)

Hegyesi Vilmos: Fadrusz az ősmagyar írásról (Magyar Polgár, 1902. szept. 24.)

Herman Ottó: Az ősszám és az ősbetű viszonya irodalmunkban (Archaeologiai Értesítő, 1903)

Lakóné Hegyi Éva: Tuhutum vezér emlékoszlopa (In: Partiumi Füzetek, 20., 2002.)

Madarassy László: A rovással való fenyegetésnek egy XIX. századi emléke. (A kiskunhalasi rovásírásos fapálcák – Ethnographia, 1928, 1. szám)

Magyar Adorján: Ős magyar rovásírás (U.S.A., Warren, 1970)

Malonyai Dezső: Fadrusz János (Művészet folyóirat, 1903/6. szám)
https://www.epa.hu/00000/00009/00012/muveszet_02_fadrusz.htm

Mandics György: Róvott múltunk I. (201/34, 35)

Mandics György: Cicero Kódex (Magánkiadás, 2014)

Mandics György: Karacsay Kódex (Magánkiadás, 2016)

Mitológiai ábécé (Gondolat Kiadó, 1970)

Nagy Géza: A székely írás eredete (Ethnographia, 1895, 4. szám)

Perényi Adolf: A rovásírás Temesvármegyében (Történelmi és Régészeti Értesítő, Délmagyarország – Temesvár, 1902, szerk: Dr. Berkeszi István)

Régi magyar énekek, Somogyi Antal - 1873.

Sebestyén Gyula: Rovás és rovásírás (1909, Tinta Kiadó, 2002)

Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei (MTA, 1915)

Szabó Károly: A régi hún-székely írásról (Budapesti Szemle, 1866)

Szakács Gábor: A puszta télen (Magyar Demokrata, 2010/1)

Szakács Gábor: 70 év, 70 írás (Cikkgyűjtemény, 2021)

Szondi Miklós: A halasi rováspálcák (Solt, 2011)

Tóth Béla: Magyar ritkaságok (Athenaeum, 1899)

Történelmi és Régészeti Értesítő (Délmagyarország – Temesvár, 1902, szerk: Dr. Berkeszi István)

Varga Márta: Egy személyes történet a nemzedékeken át megőrzött ősi örökségről (In: Friedrich Klára-Mély titkú rovással, 2017/177.old.)

Vékony Gábor: A székely írás (Nap Kiadó, 2004)

Zajti Ferenc: Magyar évezredek (1939, Barnaföldi Gábor Archivum)

Zilahi Tuhutum emlékmű honlap: <http://turulzilah.fw.hu/>

Egyéb kapcsolódó világhálós elérhetőségek:

A Turulmadár nyomán honlap: <https://turul.info/magyarok/fadrusz>

A Turulmadár nyomán honlap:

<https://turul.info/turul/tuhutumemlekmu>

<http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/49164>

<https://magyarnemzet.hu/kulturgrund/2007/07/visszaszall-zilahra-a-turul>

<http://www.jelujzag.hu/fadrusz-alkotasainak-kalvariaja>

<http://jobbtur.atw.hu/jelkepek/turul.html> Ebben: 3. Megsemmisített turulszobrok a határon túl.

<http://polgarportal.hu/wesselenyi-miklos-es-tuhutum-vezer/>

A képek forrásai:

Malonyai Dezső, Mandics György, Sebestyén Gyula, Zajti Ferenc szakirodalomban jelzett munkái, továbbá:

<https://kepeslapok.wordpress.com/2013/01/02/zilah/>

Friedrich Klára és Szakács Gábor honlapja: www.rovasirasforrai.hu

Első (nem teljes) megjelenés: 2021. szeptember